

Liebknecht, Johann Georg,

Disp. theol. inaug. de aurium prurigne, sive morbosio discentium in
ecclesia statu ac tempore a Paulo 2 Tim. IV. praedicto, et praesertim a
reformatione Luth. conspicuo

Giessa 1719

4 Diss. 3365,33

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10962435-5

VD18 15005615-001

4° Diss 3365.33

~~849.~~

4° Diff. *DISPUTATIO THEOLOGICA INAUGURALIS*
DE

3365 (33.)
**AVRIVM
PRVRIGINE,**

sive
MORBOSO DISCENTIVM IN ECCLESIA
STATV AC TEMPORE A PAVLO II. TIM. IV. PRAEDICTO,
ET PRAESERTIM A
REFORMATIONE LVTHERI CONSPICVO,

quam,
Assistente Diuina Gratia,
ex speciali SERENISSIMI Academiae Nutritii indultu

et
Maxime Venerabilis Ordinis Theologici consensu,
PRO LICENTIA,

Summum in Theologia Gradum

consequendi,
PRAESES

IO. GEORG. LIEBKNECHT,
MATHEM. PROF. P. ORD. vt & ACADEM. LEOPOLDINO-
CAROLINO CAESAREAE COLLEGA,
& INCLYTAE LVDOVICIANAE t.
RECTOR

SOLENNI ERVDITORVM DISQVISIONI
ad diem xv. Nou. cis 1719.

proposuit
RESPONDENTE
IOANNE STVCKIO, Marburgensi,
nunc Ecclesiae Wittelsbergensis Past.

Recusa & aucta 1719.

GISSAE, Apud VIDVAM I. R. VVLPII, & E. H. LAMMERS, Ac. Typ.

CONSPECTVS.

VOLVIT DEVS *semper*, ut omnes homines salui fierent, etiam contra omnem diaboli astum, Numero i. vocavitque ideo sibi ecclesiam, variosque in hac ministros Num. ii, & hos inter Timotheum Num. iii. Quibus Spiritus S. opera certam fidei ac vitae normam praescripsit Num. iv. Huic statim se opposuit diaboli & hominum, nimio innovandi & inclarescendi desiderio flagrantium, astus & linguae pruritus, tanquam morbus singularis Num. v. Ex hoc venit AVRIVM PRVRITVS Num. vi, cuius notetur gravitas Num. vii. quae ex remediis a Paulo praescriptis, cognoscitur Num. viii. ix. porro ex temporis futuri certitudine Num. x, qualitate Num. xi, duratione Num. xii. Postea consideratur morbi, tanquam chronici, interior constitutio Num. xiii. quoad doctrinam Christianam Num. xiv. & quidem integram Num. xv. quoad diversa hominum genera & dona N. xvi. Exterior morbi constitutio sequitur N. xvii. eiusque ulterior progressus ad viuos docentium cumulos Num. xviii. & mortuos Num. xix. His malis affecti dicuntur prurientes Num. xx. Morbi effectus, praesertim avidia & falsa curiositas. Num. xxi. garrulitas & iniqua exploratio aliorum morum, totius ecclesiae confusio vulgo Das Schwärmen / separatismus, fanaticismus, atheismus Num. xxii. Quare ob tot pessimorum morbi affectuum gravitatem Paulus denuo vigilare iubet suum Timotheum, tanquam fidelem medicum Num. xxiii. Exinde certae observantur conclusiones, prurientibus oppositae Num. xxiv, maxime a reformationis Lutheranae tempore Num. xxv. e. g. illis, qui immediatas revelationes hodiernum iactant, solamque verbi sui interni vim praetendunt Num. xxvi, quibus negativae respondetur Num. xxvii. Porro an plebei & inertes admittendi sint ad concionandi munus? Num. xxix. quibus opponuntur argumenta Num. xxx. xxx. An tolerandi sint tales in Ecclesia moderna, quibus aures pruriunt? Num. xxxi. Quid cum istorum libris faciendum? Num. xxxii. An meliorum temporum iuxta nostrum vaticinium Paulinum spes militanti ecclesiae restet? Num. xxxiii.

A

TRACTA-

TRACTATIC.

LACVIT DEO, eiusdemque infinitæ gratiæ in terris convocare Ecclesiam Esa. XLIII. I. & in hac omnes, vt vnus corporis IESV CHRISTI membra sint Rom. XII, 5. efficaciter voluit. Ex aduerso ille infernalis hostis voluntatem hanc Dei variè turbare, miseros arte sua fallere, secumq; in orcum trahere, quam maxime studuit. Exemplonobis sunt prima inde à servatoris nostri IESV CHRISTI aduentu in terram seculæ; quorum frequens & curatior euolutio vti nos in quacunque cognitione theologica eruditissime doctos reddit, ita & continuas vafri istius & mendacissimi Spiritus technas monstrat. Hic enim cruentis vltraque modum horrendis periculis omnem vndique mouit Ecclesiam, & quod periculosissimum, eandem tot inique sentientium doctrinis moribusque, ad infinita prauas species compositis, saepissime permouit, nec ad mortis legem infernumque ampliandum, vllum quicquam intentatum & inausum reliquit. Sic vbi valuit (a) hostis, nunquam non voluit; non tamen potuit, vbi Deus noluit. Noluit enim Deus vllum perire II. Petr. III. 9. sed, vt omnes ad resipiscentiam tendant, Ezech. XVIII. 23. I. Tim. II. 4. & aliquando, ceu membra inuicem in his terris Rom. XII. 5. I. Cor. VI, 15. corporis Christi Eph. IV. 12. c. V. 30, cum ipso in aeternitatem omnem viuant, efficacissime voluit.

II. Ex

a) Luth. in Psal. 118. Es ist des Teuffels Handwerck / und hats über 5000. Jahr getrieben / und lants über einen Meister wohl. 2c.

II. Ex eodem gratiae tenore, & quia tantus semper fuit satanicus astus, tantaque vocatorum imbecillitas, Deus insuper voluit, vt in Ecclesia alii doceant, & alii semper discant, sintque ita omnes coram Deo pares, prout quidem Ecclesia principaliter est societas fidei & Spiritus Sancti in cordibus; quæ tamen habeat externas notas, vt agnosci possit, videlicet puram evangelii doctrinam, & administrationem sacramentorum, consentaneam evangelio Christi *a*). Hinc & nos inter nos, vt Catechismus maior loquitur, hoc dispari & ordinato discrimine non possumus non discrepare. *b*) Et ideo CHRISTVS IESVS seipsum docentium omnium & discantium primum omnibus stitit Doctorem, vt his esset omnia *c*); voluntati etiam ac voti patris omni tempore Ioh. VIII. 29, factus obediens Ioh. XII. 49. nihil omisit, sed omnes ad ecclesiam ipse vocauit Matth. XI. 28. inque hac nonnullos ministros constituit, quos in omnem postea orbem misit. Non autem, quod probe notandum, inter primos misit vllum, nisi quem antea vocauerat & instituerat ipse; ne hi forte propria authoritate a patre accepta τὰ ῥήματα Ioh. XVII. 8. proponerent, aut fingerent alia dogmata: potius, vt illa, a Christo accepta, alios docerent, ita voluit *d*).

A 2

Ex

a) Form. Conc. p. 144. conf. D. BREITHAUPT in Dissert. de forma sanorum verborum aph. XXVIII. p. 47.

b) In Form. Concord. 430.

c) Sic D. AMBROSIVS loquitur, & egregie docet Tom. I. oper. libro III. fol. m. 100.

d) Ioh. XX. 21. Christus dicit: Καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατὴρ καὶ γὰρ πέμψω ὑμᾶς, scil. vt eandem voluntatem Patris *num* I. adnuncietis hominibus. Hinc bene CHEMNITIVS in Conc. Trident. examine Tom. I. pag. m 41. dicit: quando proprie loqui volumus, inter doctrinam Christi & Apostolorum nulla est differentia conf. Ioh. XVI. 13.

Ex qua etiam causa PAVLVS functionem suam Act. xx. 24. vocat *ministerium*, quod accepit a Domino IESU, ad testificandum Euangelium gratiae DEI. Hos porro gratiae ministros, propter mortem Domini consternatos, postea SPIRITVS SANCTI effusione, singulari modo facta, erectos, confirmatos & dein linguarum dono ornatos Act. ii. & cap. ix. 17, quasi ad eandem propagandam gratiam aptiores legimus. Quibus modis factum est, vt gentes maxime diffinitae, maximoque alias odio invicem pugnantes, in voluntate hac diuina & doctrina conuenire & acquiescere possent quam optime, acceptis semper ex Domini, qui priores miserat, summa in coelo & in terra potestate Matth. xxviii. 18. 19. nouis ministris.

III. Fuit autem inter primos Pauli *discipulos*, quos ita Christus per τὸ μαθητεύειν, *facere*, siue pari vocationis & verbi virtute firmare, iussit, TIMOTHEVS patre graeco & matre Iudea, ob sinceram fidem vna cum auia commendatissima II. Tim. i. 5. natus, Act. xvi. 1. Quem γνήσιον τέκνον ἐν πίσει, Paulo dictum I. Tim. i. 2. a puero *sacras literas* didicisse II. Tim. iii. 15. & ab hoc propter ingenii vim ac fidem eximiam Act. xvi. 2. electum non solum peregrinationum comitem fuisse, sed ipsum quoque legationes obiisse plures Rom. xvi. 21. liberatum evinculis Hebr. xiii. 23. & si EVSEBIO fides, Ephesi a) constitutum episcopum scimus. Vtrum vero Iohanni successerit, ut Metaphrastes refert, an ex Pontificiorum mente Archiepiscopus primus omnium Asiae minoris factus sit? id non adeo liquet b). Intera Apostolus, Deo iam libandus II. Tim.

a) In Histor. Eccles. libro III. 4. add. CHRYSOST. THEOPHYL. & alii. & conf. Cl. Dn. D. FABRICII Codex Apocryphus in Apostolica Histor. cap V. p. m. 534.

b) Conf. GROTIUS in Prolegom. Epist. I. ad Timoth.

II. Tim. IV, 6. more fidelis Evangelii *praeconis* cap. I, II. *Pastoris* ad exemplum ἀρχιπῆμεν, & parentis cuiusdam ante obitum ἀγαπητὸν τέκνον epistola hac secunda, quoad vocationem cap. I, 6. & παραδόσεις II. Thess. II, 15. quas edocti fuerunt discipuli εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς Apostolorum, non solum confirmat, sed ut futuros etiam in ministerio πιστὸς ἀνδρῶν firmare posset, suo exemplo & humana sic efflagitante necessitate suadet; & hi porro ut dogmata illa, quae acceperint, suis denuo succedentibus tradere, hos peraeque in suo semper Evangelii officio confirmare valeant, nouissime b), efficacissime iubet.

IV. Huic ita diuinitus concessio verbo *num. I. SPIRITVS S.* accessit in praedicando hoc & in officio ipso administrando opera, & directrix c) vis, non quidem *externa*, quam haud amplius Deus in Apostolis, post primam effusionem *num. II*, nec in Timotheo ejusdemquæ successoribus desideravit, sicque talem tacendo noluit, sed *interna* δυνάμεις &

A 3

ἀγάπης,

a) Nouissimam omnium cygnæamque cantionem quasi hanc esse ex veteribus insuper docent EVSEBIUS, CHRYSOSTOMVS, THEOPHYLACTVS, HIERONYMVS & alii.

b) Ideo non scite minus, quam pie dicit LVTHERVVS, in tribus dicendi artibus sacrosanctae Trinitatis personas tres (ceu alibi loquuntur ven. Giessenses nostri Theologi in Disp. Tom. I, I. pag. 60. & 66. m.) posse connotari ita: Der Vater ist in göttlichen Dingen und Sachen die *Grammatica*; denn er giebt die Wort (τὰ ῥήματα *num. I*.) daraus gute/feine/reine Wort / so man reden soll / fließen. Der Sohn ist *Dialectica*; denn er giebt die Disposition, wie man ein Ding fein ordentlich nach einander setzen soll / daß es gewiß schliesse / und auff einander folge *num. II*.); Der H. Geist aber ist die *Rhetorica* der Redner / so es fein fürträget / bläset und treibet / macht lebendig und kräftig / das es nachdrückt / und die Herzen einnimmt. 2c. In Coll. mens. fol. m. 37. a.

ἀγάπης καὶ σωφρονισμῶς c. 1, 7. Nec ipse Spiritus S. ἀφ' ἑαυτῶ Ioh. xvi, 13. quae etiam cunque loquebatur; verum quae Christus ex patris voluntate locutus erat, prote nus loquebatur, ea-que cuncta in memoriam reuocare Ioh. xiv, 26. debebat. Succrescente cum diebus discentium numero, insimul diaboli astus in plusquam technarum myriades excreuit: unde necesse fuit, ut complures constituerentur doctores, hisque Timotheo ipsi ὑποτύπωσις ὑγιαίνοντων λόγων, cap. 1, 13. quae vbiuis cum Mose & Prophetis conueniat, praescriberetur ab Apostolo. Hanc Petrus a) vocat προφητείαν γραφῆς, i. e. omnem voluntatem Dei futuro ministro scitu necessariam Ioh. xvi, 13, Prophetarum olim, vel ipso Christi ore coelitus prolata, firmatam, & deinceps hac Spiritus S. opera in Apostolorum cordibus confirmatam, verbis prolata atque literis consignatam; quae ideo non sit ἰδίᾳς ἐπιλύσεως. Per eandem Spiritus S. operam vinculum caritatis consistere, & Christianorum communio erigi debebat, quae mater sit, quemlibet christianum parturiens, ac alens per verbum, quod Spiritus S. reuelat & praedicat, & per quod pectora illuminat, & accidit, ut verbum accipiant, amplectantur, ille adhaerescant, inque eo persiuerent. b) Vnde & sancta Christinitas vocatur ibi, eine heilige Christenheit. c)

v. Hanc insuper ὑποτύπωσιν Paulus Timotheo suo veluti παρακαταθήκην καλήν, a Domino acceptam, cap. 1, 14. eo magis commendat, quod illam iam suo tempore auersati erant in Asia c. 1, 15. omnes, & hos inter Phygellus & Hermogenes, non ex infima sorte Christianitatis, adhuc tunc exiguae, membra

a) 11. Epist. 1 20. 21.

b) Catech. mai. Luth. p. 497.

c) pag. 499.

membra *a)* quae a sanis & simplicibus verbis ad noua ac peregrina videbat remota. Sciebat enim spiritus vafer hominibus inesse quoddam nouitatis lenocinium *b)* & inclarescendi quandam voluptatem, quae non inconcinne a SVIDA ὁρεξις ἄλογος vocatur, & quae iuxta CYRILLVM in hominibus residet, quasi ἐμφυτός, ἢ ἐν αὐτοῖς ἐρριζομένη, ἢ μένυσσα τῆς σαρκὸς ἐπιθυμία, eaque in illis major, qui clariores aliis in officio constituti, videntur. Hinc nova hac, vtut in paradiso olim felicissime adhibita arte, innouationis puta, voluptariorum desiderijs maxime adblandiente, minusque primo obtutu periculosa, diabolus exercere coepit nouos Ecclesiae ministros; praesertim cum antiqua illa veritatis dogmata *num.* III. sub simplici illis & exigua adparebant specie, nec non istorum primi statores prope omnes ex plebe erant; quos tamen tanto maiores aestimare oportuisset quo certius illos ab ipso doctore summo eruditos fuisse *num.* II. diximus: quo circa haec diabolus dispiciendo; impulit nouos, vt illa quasi vulgaria, incerta & minus sufficientia salutis media, per aequae despiciant. Suppeditauit mille artifex ratiocinia vel ab externo cultu & profanis rebus vndecunque petita, vel noua dogmata conquiuit, magis speciosa, vel nolens volens laudauit antiquitus latas sacratissimas doctrinas; ast nimium dilaudando illa non tam infatuata prauis opinionibus consuetudine deprauauit, quam variis coloribus, veluti melioribus, facilioribus, perfectioribus pròque salute & temporali & aeterna obtinenda tutioribus,

a) Si illa praesertim valent cl. HILLERI in פפרשמן, HERMOGENEM nempe concisius dici HERMAN Rom. XVI, 14. conf. ibi v. 7. Vide etiam quae ex Metaphraste, TERTULLIANO &c. de hominibus istis recensent IUSTINIANVS in Comm. L. I. CORNELIVS a LAPIDE ibid. num. 56.

b) Plin. lib. II. Epist. 19. p. m. 142.

tioribus, atque ad externam speciem magis ornatis, magis piis *a*), delusit. His igitur nouiter sentiendi, innouandi, emendandi studiis docentes aequae ac discentes a limpido veritatis fonte abstrahi posse in Hymenaeo & Phileto, hominibus rerum ac verborum inanum cupidis, demonstrat Apostolus; quorum exemplum τὰς βεβήλας κενοφωνίας *b*) de mortuorum resurrectione cohibendas esse iubet. Rationem addit c. II, 17: hominum istorum λόγον, siue verbis siue scriptis prolatū, veluti *linguae pruritum*, repere ulterius, & ad maiorem *c*) semper impietatem procedere, propriumque damnum cadauerosae partis cuiusdam in corpore corruptelae cum foetoris, nigredinis, & mortificationis initio coniunctae, nempe gangraenae adsimulat. Quemadmodum enim inquietum hoc morbi genus non in vno haeret corporis articulo *d*): sed reliquos etiam corrumpit & depascit,

a) Bene Erasmus in argumento huius Epistolae dicit: *Instare tempora periculosa ob quosdam, pietatis praetextu veram pietatem subuertentes, itaque sese iactantes, quasi in verbis sit Christiana Religio, ac non potius in animi puritate.* Spectant huc tot primae Ecclesiae querelae Conf. LACTANT vs in Instit. diuin. libr. II. & alii. Imo optime more suo LUTHERVS in aureo Comment. Epist. ad Gal. c. I, 6. hanc rem docet.

b) Hinc & Chrysostomus & alii legunt κενοφωνίας conf. doctissimus Io. M LL vs in variantibus lectionibus

c) Paulus ideo dicit de hominibus istis c. II, 16. ἐπὶ τλεῖον προκόψουσιν αἰσεβείαι; quam phrasin non sine causa repetit c. sequenti vers 9. & tandem v. 13. huius emphasin ipse explicat dicendo, malos eiusmodi homines & seductores procedere ἐπὶ τὸ χεῖρον, seducendo nimirum alios, dum seducti sint ipsi.

d) Prout quidem *cancerum*, *carcinoma* siue *cancer* solet, vt bene obseruat FR DLIBVS in Theol. Exegetica tom II, fol. m. 624.

pascit, quasi vermiculis, sicuti in scabierum malo *a*), infinite multis scatens, quos etiam medici *b*) oculatiores hodie microscopiorum ope observant, imo aliorum hominum membra inficit: ita hic *linguae pruritus* Christianitatis ministris, desideriiis ejusmodi flagrantibus, non solum inhaeret, inque istorum animis manens, & linguam & otiosas manus inuadit, sed insuper lento periculoliorique progressu omnes, qui audiunt, aut verminosa scripta legunt, incitua similis pruritus lue inficit & emortuos reddit. Referuntur haec talia non immerito inter *νεωτεριστὰς ἐπιθυμίας iuueniles cupiditates c)*; quia talismodi aetas facilius incitur, ut luxuriante quodam dicendi genere in ipsum inclarescendi desiderium clamoribus suis & flosculis luxuriet *d)* Etiam recte referuntur ad *concupiscentias carnales e)*; quas fugere iubet Paulus Timotheum, non quidem ut res novas, quarum vera cura omnino iuvenes deceat & ornat, ceu id ipsum Ienensis Polyhistor IOH. ANDREAS BOSIVS *f)* pluribus

B

ribus

- a)* Conf. PETRI BORELLI observationum microscop. centuria observ. XXXII p. m. 21.
- b)* Sic enim in obsetuat. Medico-Physicis C. FRANC. PAVLLINI Cent. I. p. 38. legitur de pede quodam gangraenoso vndique abscisso, supra & infra minutissimis vermiculis scatente; cui historiae additur, ita recte docuisse Kircherum: si causam scirent Medici ac Chirurghi, forsitan congruis remediis tanto malo facile succurrere possent. Talia exempla & rationes istorum ipse ex ore Ill. G. W. WEDELI percepi in Collegiis suis, quae frequentare olim licuit.
- c)* Quas CLAVDVS SALMASIVS ad res novas, istarumque cupiditates nimias refert in adparatu ad lib. de prim. Papae.
- d)* QUINTILIANVS II. instit. orat. cap. I.
- e)* Ita CORNELIVS a Lap. sentit & B. HÜLSEMANNVS in Breviar.
- f)* In doctissima Dissert. peculiari ad h. l. ubi contra SALMASIVM & alios ostendit, cupiditates iuueniles ideo non ad res novas esse referendas, edita Ienae MDCCCLXXIII.

ribus jam olim commonstravit. Ecquis igitur periculofiffima inde ecclesiae symptomata non praesumat? hoc praesertim tam gangraenoso & scribacissimo seculo, si ita vocare liceat, quo suos quisque vermes vrentes emitte-
re audet.

VI. Est autem inter συμπτώματα a) praecipue notanda καταστροφὴ τῶν ἀκρόντων *subversio audientiam*, vt Paulus vocat c. II, 14. eaque semper maior & periculofior, quotiescun-
que in maioribus verbi diuini ministris hic linguae pruritus maiori adparet specie. Sic enim non minori vi valet, au-
ditorum aures ferit; quae dein maximo istorum impetu ani-
mos vrget atque corpora, vt audientes, accedente mox proprio curiositatis lenocinio num. v, quasi oestro perciti,
cuncta priora & saluberrima dogmata respuant, & cum
ipsis *docentibus, lingua prurientibus*, in peius semper ruant,
imo quae mala cunque libentius patiantur, quam vt haec
taliam noua dogmata remittant. De istoc malo caput IV.
agit, vti quidem BEDA. b) non inconcinne sentit. Et licet
inter

- a) Dicuntur Symptomata GALENUS alias affectus praeter naturam, qui morbum, veluti umbra corpus, sequuntur. Suntque vel morbi ipsi, a morbo orti, vel morborum causae a morbis natae vel Symptomata simplicia conf. BLANCARD in Lexic. p. m. 314.
- b) Ad h. l. fol. 73 f. Siquidem id ipsum non solum ex integro Epistolae nexu patet, sed maxime etiam ex nostro Cap. IV. quod vaticinationem refert, perinde vt caput praecedens. Hinc Apostolus denuo vers. 1 grauem exhortationem mouet, mox v. 2. breuem, sed efficacissimum ad instans vaticinii tempus dat *docentibus* praedicandi modum, & vers. 3. vaticinium ipsum quoad *discipulos* addit tanquam postremae exhortationis causam; nam isti 1) sanam doctrinam, praedicat, non tolerabunt 2) sibi ipsi coaceruabunt Doctores, κνηθόμενοι i. e. vel alieno pruritu com-
moti, vel ipsi, qui audire debebant sanam doctrinam, pruri-
entes, vndique inquieti existent.

inter veteres ille haud incelebris SEDVLIVS Scotus Hybernien-
 ensis (qui circa an. cccc xxx. vixit, interque alia doctissima
 scripta in omnes epistolas Pauli collectaneum reliquit) ad
 h. l. fol. m. 97. a. per *prurientes* intelligat doctores *placen-*
tes auribus auditorum : mox tamen ipse mutat suam sen-
 tentiam addens, *prurientes auribus ipsos esse auditores, au-*
ribus considerantes. Pruritus enim est incendium carnis,
sine effusione sanguinis vel seminis, sic verbum haeretico-
rum sollicitat aures audientium sine veritate praedica-
tionis. Hic enim ab Apostolo per vaticinii modum in-
 dicatur τῆς ἀκοῆς κνησῖς *aurium pruritus*, vt THEODORETUS
 vocat a). Malum sane priori illo num. v. vnde originem
 sumsit, haud minus, praesertim quoad grauissimos effectus.
 Exemplum habemus in Absalom Daudis filio, qui se au-
 ribus & animo debebat obsequentem exhibere patri, verum
 ex tali innouandi pruritu tantum ex merito reportabat da-
 mnum b). Et licet vitium hoc ἡδονὴν τινα, *voluptatem quan-*
dam operari videatur c); tamen omnes hoc morbo cada-
 uerose, qui diaboli ope num. ii. verminosas facit aures d),
 laborant κνηθόμενοι τὴν ἀκοὴν ab Apostolo in genere vocantur,
 metaphora a scabiei prurigine desumpta. Ecquis vero pru-
 riginem, scabiei speciem, ignorat? & miseram prurientium
 voluptatem non vidit? Quis adeo rudis est, vt istam a
 vitiosis particulis, in cute retentis, esse inficiatur & post eam
 statim ipsos in prurientibus dolores non obseruauerit? Re-

B 2

cte

a) In hunc loc. fol. m. 504.

b) 11. Sam. xv, 2.

c) Hinc a THEOPHYL. p. 828. talivitis laborantes vocantur τερ-
 πόμενοι τὴν ἀκοὴν ἔ γαργαλιζόμενοι, καὶ αἰεὶ ἐπιθυμῶντες τὰ πρὸς
 χάριν ἀκθεῖν. Quibuscum egregie convenit OECUMENIVS pag.
 780. HESYCHIVS & CHRYSOSTOMVS Homil. ix. in Epist. nosti.
 p 371.

d) Liceat ita mihi *aures* tales cum Plinio vocare lib. xx, c. 14.

Est ideo quis dicat cum Philosopho : quemadmodum iucundum & volupe est scabiem scabere , id quod postea tetros ciet odores & dolores ; sic istoc vitium , seu ipsa curiositatis nimiae voluptas auribus grata est , at multum habet fellicis & aloës. Vt modo varias atque foetidas pruriginis species ^{a)} ob solam foeditatem iam taceamus , & modo tituli Dissertationis rationem habeamus ; libet potius heic morbi gravitatem , tempus , morbum ipsum & effectus varios , qui audientes in ecclesia vrgent , indeque formandas quasdam conclusiones considerare.

VII. Quod *gravitatem* attinet , patet haec statim ex ipso vaticinii exordio , quo diuino spiritu indutus Apostolus discipulum suum maximis verborum obtestationumque ponderibus adhortatur , optime sciens , quam periculosum sit futurum hoc vitium ecclesiae ; vt reliqua ob loci angustiam praetereamus. Incipit a particula *ὅτι igitur* ; & dicere vult , nisi isthaec iuxta nonnullos codices abesse potest ^{b)} his diuino spiritu praedictis , ita stantibus *διαμαρτυρομαι*. Id est *ego* , quem Deus scit optime , & quem tu , o Timothee , scire potes ac debes , etiam atque etiam , *semel pro semper* , vt HIERONYMVS vult , *obtestor te* per vniuersa , quae credit religio Christiana. Quae sane obtestatio maximam iuramenti vim habet , perinde vt illa cap. 11, 14. 1. Tim. v. 21. Hinc apud profanos scriptores magna cum emphasi adhibetur vocabulum hoc , & a DEMOSTHENE cum *βω* coniungitur. Vt vero testatior fiat obtestatio addit : *coram Deo & Domino Iesu Christo* , tanquam Iudice , certissime futuro , *obtestor te*. Ac si dicat , illum , qui poenas aliquando exacturus est , testem facio , me neque hoc futurum cela-

uerim

^{a)} Conf. GABR. HVMELBERGII, Medici ad Q. Sereni Sammonici Commentarium c. vi. p. m. 37. seq.

^{b)} Conf. doctiss. Io. MILLIUS ad h. l.

uerim malum, nec te aliosue immemores istius esse voluerim. Ad quae obtestandi verba, & terribilem conuocandi omnes ecclesiae Doctores vna cum Timotheo ad ipsum Christi tribunal formulam, merito quis cum B. AVGVSTINO *a)* exclamet: quis sub tanta testificatione segnis esse audeat!

VIII. Ne vero Timotheus instantis mali grauitate & sola ejusdem recensione terreatur, Paulus, diuinae gratiae, dispensator, insimul id facit, quod boni Medici solent *b)*, vt ante irruentem eiusmodi grauissimum morbum γνήσιον τέκνον circumspēcte instituat, quo deinceps modo se atque suos ab illo seruare & praeseruare queat, & vt hi porro haec remedia alios doceant ex suo, & communis omnium praeceptoris *num. ii.* exemplo. Primum igitur dicit: κήρυξον *praedica*, vel potius *praedicando persta* animo forti *ὡς καλὸς στρατιώτης cap. ii. 3.* perpetuo & tali modo, quali κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας *optimus maximus IESVS CHRISTVS Matth. iv, 23. & Ioannes Marc. i, 14.* praeiuit, nulli studio externo, operae, valetudini aut vitae ipsi parcens. Quare & praedicare iubet *τον λόγον c) num. iv* seu Euangelium, vt vocatur *Col. i, 5.* quemadmodum alibi iubentur Apostoli, vt praedicent, ita in vniuersum orbem missi *Marc. xvi, 15.* in-

B 3

que

a) Libro i. contra Cresc. cap. vi.

b) Qui HIPPOCRATEM, praeceptorem suum communem sequuntur, ita prouide ac scite praecipientem, lib. ii. Aph xxix. ἀρχομένων τῶν νόσων, ἢν τι δυκὲν κινεῖν, κίνει ἀκμαζουσῶν δὲ, ἡσυχίην ἔχειν βελτιόν ἐστιν. *Incipientibus morbis vt in principio vniuersali, si quid monendum videtur, si expedit, mone evacua vel per sanguinis missionem, vel per purgationem reuelle: vigentibus, in ipso vigore morbi & statu quiescere, & a remedio abstinere, multo praestat &c.*

c) Vt codex ille habet, quem Stephanus produxit, quemque multum laudauit cl. MILLIUS in proleg 118.

que hoc filium Dei iisdem signis, quae externo praedicandi modo conueniunt, & enuncient *omni-creaturae*; ubi peraeque conueniat talis praedicandi modus, qualem omnes percipere & intelligere valeant. In hac itaque praedicatione remedium primum ponit gentium doctor; id quod in suo & ipsius archiatri IESV CHRISTI exemplo expertus erat optimum. Est autem boni Medici, vt medicamina non solum porrigat, sed eadem etiam, vt provide continuet, necesse est quam maxime; quare porro addit, ἐπισηδὶ *insta*, o Timothee! loquere cum instantia & immoratione non semel sed semper & *commode*, ceu bene addit laudatus „SEDVLIVS l. c. Multi enim dicit BEDA a) postea cogitantes „quae audierint, & quam iuste audierint ipsi grauius & seuerius arguerunt; & quamuis perturbatiores a medico viderentur abscedere, paulatim verbi vigore in medullas penetrante, sanati sunt. Quod non fieret, si semper exspectaremus periclitantem, putrescentibus membris quando cum liberet vri aut secari, quod non ipsi corporis medici attendunt, qui terrenae mercedis intuitu curant. Hinc & instantiam hanc esse vult ἐυκαιρως *tempestive*, quantum ad auditores beneuolos attinet, & ἀκαιρως, quantum ad acediosos, vt bene monet ex DIONYSIO ille NOVARINVS b) qui stimulatione semper & impulsione quadam indigent, quibus molestum est verbum Dei audire, vnde & importune agere videtur qui monet; sed tum bene opportune & discrete agit, qui continuo instat. Videtur etiam Paulus illud τῷ καιρῷ δαλέειν Rom. xii, ii. vti quidem nonnulli heic legunt, commendasse, vel saltem Timotheum suum admonuisse, vt sit ἐξαγοραζόμενος ὁ καιρὸν Eph. v, 16. i. e. omni

a) ad h. l. fol. m. 753.

b) in Paulo suo expenso Venetiis edito in folio. Sunt etiam qui proverbialiter exponunt haec cum FRDLIBIO l. c.

omni studio & pretio quasi *opportunam* quaesitet *occasionem*, metaphora desumpta a mercatoribus, qui emendi, vendendive occasiones, hominumque tunc semper indoles ac statum probe observant, nullo habito ad commoditates corporis varias respectu. In tali igitur cura & vigilantia semper debent versari veri doctores, eoque respicere, ut diligentia non minus, quam opportunis etiam honestisque verborum obsequiis, praesertim in ipso pruritus actu, prurientiumque affectuum vigore, sanis ecclesiae membris adsint, ne ex vilo neglectu aut usu istorum minus prudenti, maiora unquam eveniant mala c). Nam in ipsa temporis, loci, hominumque conditionis observatione multum alibi curae oportet adhiberi juxta Poetam PALINGENIVM in Zod. dicentem: *Temporis & loci proinde est servanda hominemque conditio semper, ne quid te laedere possit* Hinc & Apostolus Eph. v. immediate v. 17. non vult, Ephesinos esse *imprudentes*, sed *intelligentes* nempe in cognoscenda *Dei voluntate*; quales fere in arte sua olim Nebucadnezar praesumebat Astrologos Dan. 11, vers. 9. Ubi itidem a LXX. interpr. εξαγοραζατε καιρον adhibetur, quasi astrologi ideo tempus traherent, donec tempestas affectuum in rege sedetur, & interuenientibus negotiis aliis mutetur ejus animus. Tertia praeservatoria indicatio esto, ελεγξον *argue*, siue, ut nexus cum prioribus suadet; novas, vagabundas, & a salutaris doctrinae regula recedentes sententias prius praesertim, quam ad aliorum aures pervenerint, inque istorum animis radices egerint, *cohibe*, debitisque argumentis *convince*. Nam si absque tali convictione increpabis, temerarius videberis, nullusque te perferet, inquit CHRISOSTOMVS; imprudentior ille dein fiet & durior, quem argues.

IX. Quod porro suadet Paulus, est, ἐπιτίμησον *obiurga*; postquam nempe argueris & demonstraues, vult dicere, eum deliquisse, tunc increpationem cap. III, 16. adhibe. Vbi bene monet BASILIUS *a)*, permisisse Apostolum *increpationem*, ast nunquam *opprobrium*, id quod fraternae correctioni sit contrarium. Tandem addit: παρακάλεσον *adhortare, consolare*; increpatio enim similis videtur sectioni, consolatio vero, dicit THEOPHYLACTVS, pharmaco suauis. Consolationis ergo pharmacum appone, vt ne sola sectio dolores vehementiores faciens, ad desperationem praecipitet. Insuper requiritur, μακροθυμία *longanimitas*, optimum illud & vniuersale donum, quod ministros Ecclesiae quammaxime decet, iuuat, & ad praedictas indicationes omnes spectat. Vnde denuo vult iam laudatus, vt docens suos increpet longanimitate, nec tanquam hostibus poenam irroget aut infligat, sed veluti filiis institutionem det, & semper eos doceat. Consolatio autem maxime opus habet longanimitate, nec vulgari, sed *omni*, quae omnibus modis demonstratur, operibus, verbis, habitu & gestu. Eaedem porro curationes circumspecte referri debent ad diuersas personas, tempora, loca, vt PROSPER innuit, *b)* dicens: *argue coaequales, obsecra seniores, increpa iuniores cum omni patientia & doctrina*; quia leuiter castigatus exhibet reuerentiam castiganti, asperitate autem nimiae increpationis offensus, nec increpationem accipit, nec salutem. Praetereunda quoque hoc loco non est quorundam lectio, quae μακροθυμίαν *alacritatem promptitudinem* habet *c)*.
Nam

a) In Psal. XIV. ad isthaec Pauli verba.

b) Libro II. de vita contemplatiua C. V.

a) Conf: codex MS. membran. ex oriente adductus & scriptus cl. LXXXVII. quem doctissimus MILL vsvalde laudat in proleg. fol. 164.

Nam, si vilius, heic sane in eiusmodi, vel in vlla malorum istorum suspicione quam maxime locum habet illud, *in tempore venire optimum*: praesertim cum prurientibus nihil magis cordi sit, quam vt tempori bene inseruire discant. Et sicuti in genere ex hac institutione sat constat, Deum non amplius voluisse *immediatam* ad ministerium vocationem *num. III.* sed *mediatam*, vt homo ab homine vocatus sit: ita & homo vt hominem doceat Spiritus S. accedente opera, necesse est, si modo recte se habeat illa vocatio ad voluntatem Dei directam, *num. II.* idq; non solum respectu *vocati*, sed maxime *vocantis*. Hic n. probe dispiciat cuinam tradat arduum hocce docendi munus, optimum in hac terra depositum, vbiuis Spiritus S. praesentia obsignatum *num. IV.* ne olim ecclesiam cum B. GREGORIO *a)* conqueri ita oporteat: *mundus totus sacerdotibus plenus est, sed tamen in messe Dei rarus valde inuenitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus.*

x. Porro Spiritus S. Paulum, & istius ope Timotheum, omnesque futuros ministros ad morbum ipsum *num. VI.* indicatum, *aurium* nempe *pruritus* deducit, eumque per vaticinii modum ob oculos sistit dicens: *ἔσται γὰρ καιρὸς* *erit enim tempus*, moxque *vers. 6.* instantem suam mortem indicat. Est igitur id ipsum quasi *ultimum* Apostoli *vale*, *puo χάρισμα τῷ Θεῷ* in Timotheo cap. I. 6. resuscitare & pleniori Spiritu, vt illi solent, qui morti viciniore sunt, grauitatem mali & salutem ecclesiae commendare voluit, addens simul tot praeseruatoriarum suarum indicationum causam. Equidem particula *γὰρ* *causalis* alibi & *explanatiua* est, sed hic potius *adseueratiua*, idem significans, ac *profecto* ceu Act. XVI, 37. vt sensus sit: *erit certe profecto tem-*

C

pus;

a) Hom. XVII, in Euang.

pus; ideo peraeque tibi, o Timothee erit necesse, vt praedicta remedia curatius praeferues & obserues. Eundem etiam nexum Hygo Cardinalis innuit *a*), quo Paulus procul dubio in memoriam reuocat illud Christi Matth. xxiv, 24. 25. ἰδὲ προείρηκα ὑμῖν, vbi de Pseudo - Christorum & Pseudo-Prophetarum linguis prurientibus, de signis istorum & miraculis falsis loquitur, & id, quod ipse de lupis, post abitum suum ingressuris nec parcentibus gregi, praedixit Act. xx. 29. indicat. Vt autem eiusmodi luponū impetus, furores, immanesque clamores *num.* v. multorum fidem jam tunc subuerterant; nondum tamen id aeq; malum omnium peruaferat discentium aures; &, si vel hoc, nihilominus dicit Paulus *ἔσται futurum est.* Gall. *un temps viendra.* Angl. *fort the time will come*, tempus veniet, puta demum post meum abitum, quo, accensis denuo in me meaq; diuino iussu publice proposita dogmata *b*) inimicorum odiis, *erit*, non incipiet solum, sed *esse* & regnare continuabit malum in-evitabile. Solet alias in humanis rebus hostium liuor atque odium cum ipsa bonorum morte emori & prorsus deficere iuxta Poetam

Pascitur in viuis liuor, post fata quiescit;

verum hic absolute positus, post abitum & obitum veritatis diuinae statorem pascendo & depascendo, vti gangraena fiet maior *b*). Hinc & supra laudatus ANSHELMVS quando impensius considerat, cur tanta instantia Paulus Timotheum iusserit praedicare? mox sibi ipsi respondet: quia *erit tempus.* Erit nempe certo aliquando tempus, in quo veritatis praedicatio non suscipietur, sed tanquam onus graue reiicietur; quare ille, vt huic festinanti tempori praue-niatur toties suum Timotheum, tantisque verborum quasi ponderibus monet.

xi.

a) In comment, ad h. l. *b*) Qu. xxxv. p. 66.

xi. Tempus ipsum h. l. dictum καιρός, quid sit CAESARIUS
a) dicit: ἕτερον μὲν χρόνος, ἕτερον δὲ καιρός. τὸ μὲν γὰρ μήκας ὑπάρχει
σημαντικόν, τὸ δὲ εὐκαιρίας. εἰ γὰρ φαμὲν, χρόνος ἐπέση ἀμήτης ἢ τρυγητῆ,
ἀλλὰ καιρός, εἰ δὲ χρόνος γῆμαι τὴν νεάνιν, ἀλλὰ καιρός: h. e. *aliud*
quid χρόνος, *aliud* vero καιρός. *Illud* namque *spatium*, *hoc*
vero opportunitatem denotat. Non enim dicimus χρόνον
instat messis vel vindemiae sed καιρός, *neque dicimus χρόνος*
est ducendi puellam, sed καιρός. Et OLYMPIODORVS b)
ὁ μὲν χρόνος καὶ καιρός εἶναι δύναται. ὁ δὲ καιρός εἰς χρόνον. Equidem
suprà diximus num. ix. prurientes tempori inseruiendi ra-
tionem quam optime didicisse: hinc saltem monuisse hic
iuuabit, non *ipsum tempus* s. ἀριθμὸν κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον
καὶ ὕστερον c) ab Apostolo notari, tanquam rem, in se inno-
centem, ac bonam, vt sunt omnes creaturae i. Tim. iv. 4. di-
uinitus adornatae, sed *temporis statum*, rationem, modum
cuiusuis rei, de qua sermo est, naturae & genio eius conue-
nientem, intra certam durationem necessario occurrentem,
das Ansehen/ Beschaffenheit/ &c. Sic Sara παρὰ καιρὸν ἡλικίας
i. e. *praeter aetatis rationem peperisse dicitur* Hebr. xi, ii. d)
Interea istaec vocabuli acceptio multis adhuc locis, ex A-
C. 2 stronomia,

a) Quaest. xxxv. pag. 66.

b) Ad vers. i. c. i i i. Eceles p. 617.

c) Sic describente ARISTOTELE libro iv. Physic c. xvi.

d) Vti versio noua latina omnino rectissime reddidit; quo & me-
rito καιρός σύκων Marc. XI, 13. refertur. Qui locus alias cu-
riosae magis, quam vtili disquisitioni ansam dedit, & tu-
tissime sic explicari posse videtur, si dicimus: Christum, qui-
dem ficum folia habentem, inuenisse, nullam vero *ficum* ratio-
nem; gleich als hätte er / da er doch wohl wegen der Zeit
gesolt / gar kein ansehen / Beschaffenheit und Schein zu fei-
gen gehabt &c. cur vero prius Seruator suam infinitam po-
tentiam demonstrare maluerit in *responsione* hac gravissima

stonomia, Chronologia petitis, &c. collustrari posset, si heic modo permitteretur. Notat insuper καιρός integram noui foederis periodum uti quidem II. Cor. VI, 2. a) & Hebr. IX, 10. statum διορθώσεως, h. e. τῆς τῆ Χριστοῦ παρυσίας τῆ μέλλοντος διορθώσεως ταῦτα ἐπὶ τὴν ἀληθινὴν, ἢ πνευματικὴν λατρείαν ἐπεισαγαγεῖν, b) imo de futura aeternae vitae ratione, vbi non amplius illi ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον erit, adhibetur. Nec vix alia voce incomprehensibilis haec & aeterna vitae ratio exprimi potest, quae CHRYSOSTOMO vocatur c) καιρός τῆ τεφάνε tempus i. e. *status*, ratio *coronae aeternae*, opponiturque καιρὸς τῆ σάδης stadii, siue *curriculi*, i. e. *temporalis*; eodem plane modo, quo apud THEOPHYLACTVM iudicium post demum temporis istius caduci occursum commode vocatur καιρός κρίσεως. Vt ita tempus nihil aliud sit, quam futurus ille & periculosus in tempore status, indoles der Zeit und Welt Lauff/ αἰὼν τῆ κόσμος; Eph. II, 2. *hominum* in Ecclesia *genius*, qui illorum animas urgere atque flectere solet; quandoquidem omnia secula genium habent, qui mortalium animos in certa studia solet inflectere.

XII. Pos-

v. 14. aiens: non amplius quisquam ex arbore ista comedat, quam in inquisitione suam omniscientiam, id contextus non modo docet, sed & Deo semper liberum est, in quocunque voluerit momento & quacunque creatura, suam infinitam potentiam hominibus commonstrare.

a) De hoc loco ita THEOPHYLACTVS p. 369 ποῖος καιρός εὐπρόσδεκτος; ὁ τῆς χάριτος, ἐν ᾧ ἀφεσις ἀμαρτιμάτων ἢ δικαιοσύνης χορηγία. ἔστι δὲ δεκτὸς καιρός, ἐν ᾧ δέχεται ἡμεῖς ὁ Θεός, καὶ ἐπακχεῖ ἡμῶν καὶ σώζει i. e. quodnam tempus acceptum? gratiae, in quo est remissio peccatorum iustitiaeque subministratio; istud & tempus acceptum, in quo nos Deus recipit, exaudit & seruat.

b) Vt denuo THEOPHYL. habet p. 959. & OECYMENIVS p. 841. tempus aduentus Saluatoris nostri vocat.

c) Tomo v. Homil. XIX. p. 120.

XII. Posset tamen heic quis sequentem formare quaestio-
nem: an non, & quando istius temporis expectandum
sit complementum? Verum verba haec prophetico ore,
per Spiritum S. afflato, prolata sunt; quare & eodem, vt
recipiantur & intelligantur, necesse est. Quia non frustra
ibi dicitur, *erit tempus*; non, *veniet*, quod sicuti venit,
transiet, quasi

fertur ab immenso *tempestas* turbida coelo,
omnia mox quatiens, mox venit atque perit;
sed & cum duratione erit omnino eiusmodi tempus futurum
donec ipse huic Deus terminum forte dabit. Talis autem
terminus heic non aequè prostat sicuti alibi & in illa Iaco-
bi egregia prophetia Genes. XLIX. 10. vbi adest, nempe *do-
nec veniet Schilo*. Praeterea quoque tempus hoc alibi in
plurali *a*) indicatur cap. III, 1. & heic in singulari; quod
ideo cum notabili ampliatione non solum, sed & ampliori
cum ipso tempore *επερχεται* intelligatur. Nam eiusmodi va-
ticia, quae annexum habent terminum, prout quidem an-
tea citatum, solent cum appropinquante isto semper fieri
in effectu suo clariora, quasi efficacius se hominum animis
atque oculis commonstrantia. Quare & illa ex aduerso,
quae simpliciter ponuntur, itidem cum tempore insequen-
te maiorem suam debent monstrare hominibus veritatem,
modo vt vbique vaticinii Dominus depraedicetur eiusque
verbum, quod non pereat prius, quam coelum & terra &
omne tempus & duratio pereat. Patet id insuper ex ipso
locutionis Paulinae nexu & temporis ratione, quae cum

C 3

ho-

a) Tempora molesta s. difficilia, ex quibus se difficulter quis expe-
dire valet, aut quomodo se gerat, propter talium ingeniorum
in tempore viuentium, monstra, istorum mores & studia, vix
tutum consilium capere potest; hinc bene GROTIUS ex CI-
CERONIS ore vocat *tempora formidolosa* &c.

hominum indole tunc erat pessima ; ideo non dicit, *est malum tempus*, sed potius *erit tempus, pessimo hoc nostro longe adhuc peius*. Probat id ipsum perpetuus totius ecclesiae consensus, *pruritus* puta *vitium* succreuisse magis cum iplo tempore, quam decreuisse vnquam. Unde & expresse vocantur vltimorum dierum καιροὶ χαλεποὶ, cap. III, 1. *tempora molesta grauias*, nec minus saeua adspectuque horribilia, ac illi Matth. VIII, 28. δαιμονιζόμενοι χαλεποί.

XIII. Est itaque praesens morbus non vnus anni aut seculi, sed plus, quam alias ex arte appellandus chronicus ; cuius nunc respicere libet interiorem pariter & exteriorem constitutionem. Quod priorem attinet, vnde omnis prurigo aurium scaturiginem sumit, dicit Apostolus ita : erit tempus, ὅτε τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας ἐκ ἀνέξονται, i. e. iuxta versionem veterem : *cum sanam doctrinam non sustinebunt* ; moxque additur exterior mali facies, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύουσι διδασκαλίας, κνηθόμενοι τὴν αἰκονήν, sed *auribus prurientes*, iuxta BEZAM, *ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores*. Vbi paulisper verba a sacri textus nexu immutantur, id quod etiam gallica versio & anglicana facit ; verum cum nullus ferme ex veterum codicibus idem faciat, nec causa alia ejusmodi immutationem vrgeat, libet eundem cum ERASMO retinere : *erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabunt sibi doctores, ii, quibus pruriunt aures*. Incipit ita instar boni medici Paulus ab interiori malo siue illo, quod maxime Christianorum communionem num. IV. soluit, vt praeter grauitatem eius, tutiorem curationem doceat : quae sane ibi non incipiat, vbi in superficie externa etiamnum optima morbi pessimi, intus latentis, facies est. Quibus malis externis iusto citius curatis, mox periculum inferius & grauius fit, & incurabile prorsus.

Quip pe

Quippe homines in doctrina fidei minus firmi & sani, ceu sunt prurientes, nunquam non tegere optimis moribus valent suam infirmitatem, modo eandem ita ad datam vsq; occasionem reseruare sciunt *num.* ix. vbi demum ad peius „*num.* v. procedunt. vt B. LVTHERVVS inquit: a) malum fi- „dei in optimis moribus facit haereticos, superbos, schis- „maticos, quos scriptura proprie impios hebr. reschaim, „vocat. Mali mores peccatores faciunt, salua fide, saltem „aliorum h. e. non impugnat fidem, etsi eam sciunt se non „habere & debere, ideo sunt facile curabiles. Malum au- „tem fidei mox etiam criminatur & persequitur fidem alio- „rum, vt suam statuatur.

xiv. Et hi quidem prurientes *interius* sunt quos μὴ ἀνέ-
ξονταί τῆς ὑγιαίνουσας διδασκαλίας vocat textus, & hanc caput ii,
8. ad Tit. λόγον ὑγιῆ *sermonem sanum.* Διδασκαλία quidem
quoad originem & varios significatus apud scriptores euol-
uenda est b), quae hoc loco praeter ea *num.* iv. dicta, iux-
ta Rom. xv, 4. ii. Tim. iii, 16. est ipsa sincera Christi do-
ctrina siue institutio in genuino & sano sensu ex sacris lite-
ris collecta, & in articulos seu capita breuissima contra hae-
reticorum corruptelas digesta, vt F. C. c) bene vult, Debet
autem haec passim cum ἐνέργεια τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ μανθάνοντι
esse coniuncta, prout scite dicit IUSTINVS MARTYR, sicque
ad fidem non solum directa, sed & vitam ipsam, perinde
ac καλὸς διδάσκαλος innutritus esse τοῖς λόγοις τῆς πίστεως καὶ διδασκα-
λίας i. Tim, iv. debet. Vnde & apud scriptores ecclesiasti-
cos haec vox integram disciplinam ecclesiasticam indicat,
secundum quam in Christiana communionem *num.* iv. doce-
tur,

a) Tomo i. lat. fol. 373.

b) Conf. Scriptores, praesertim Ecclesiastici.

c) Pag. 632. vbi & causa prostat, cur antiquitus collecta sit haec
doctrina in certa capita siue articulos, Conf. F. C. Praefat.

tur, creditur & vivitur, heterodidascaliae 1. Tim. 1. 3. oppositam; plura SVICERVS in voce διαταγή habet. Imo ipse Apostolus doctrinam hanc vocat *fundamentum firmum* τὸ θεῖον *quoad fidem*, quam in resurrectionis articulo labefactare conatus fuerat Hymenaeus cap. 11, 19. *cum quoad vitam*, quam idem sermone suo insano corrumpere coeperat. Ex quo ipso *fidei ac vitae* fundamento deinceps Apostolus cap. 111. γνησίον suum contra veritatis hostes, qui perinde ut Iannes & Iambres sint ἄνδρες ποικατεφθαρμένοι τὸν νῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίσιν s. *quoad hoc fundamentum*; inque versu 10. cum singulari emphasi pergit: Σὺ δὲ, ο *Timothée*, παρεκολούθηκας μὲς τῇ διδασκαλίᾳ *affecutus es* cum animi intelligentia, amentiae istorum hominum opposita, id quod contra Erasmi interpretationem notetur, *doctrinam meam*, & qua porro *vitae meae rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam* veluti veros doctrinae sanae fructus adsecutus es. Valet enim semper, quod vulgo ac verissime dicitur: *ubi male docetur aut creditur, ibi pessime vivitur.*

xv, Quemadmodum vero omnium Christianorum corpora sunt membra corporis Christi *num. 1.* vt vnum corpus, siue sint *Apostoli*, siue *Prophetae*, siue *Doctores & Potestates* 1. Cor. X, 11. 27. constituent: ita διδασκαλία haec in certis articulis tam arcto nexu cohaeret, quam digitorum partes inuicem coaptatae sunt a) & esse debent, vt *vnum fidei & vitae corpus* exhibeant. Indicat hanc vnitatem in textu nostro locutio numeri singularis, ceu bene alibi LVTHERVS monet b), quam Apostolus iubet esse ὑγιαίνουσαν *sanam*, estque metaphora petita ab illis, qui ὑγιαίνοντες, corporis sanitate gaudentes, optimo salutis nostrae medico IESU CHRISTO

a) Ita B. Io. MVSÆVS loquitur in introd. c. 111, 30. p. m. 363.

b) In Postill. parte 11, fol. m. 464. a.

CHRISTO teste, ἄρχειαν ἔχουσιν ἰατρῶν, Luc. v, 31. Quare & illi, qui hosce sanos articulos cum forma sanorum verborum F. C. a) habent, ex merito *sani* audiunt. Dicitur exinde *homo Dei* cap. III, 17. ἀγχιος perfectus, integer, sanus ceu quidem SVIDAS isthæc vocabula componit, ac certus, non dubius, puta in rebus fidei ac vitæ occurrentibus vellæ-
tis, vel tristioribus non impar, sed omnibus par ac idem, sumto ex arithmetica b) vocabulo, ad omne opus bonum & fidei & vitæ ἐξηγετισμένος. Quod insuper vocabulum Chi-
rurgico Medicum, petitum est a luxatis membris in loca sua restituendis. Nam vti vnicus in manu articulus, si ma-
lo quodam laborat, ipsam manum & corpus integrum afficit; sic vel vnicus doctrinae Christianae articulus, pruriginis vi-
tio adfectus in malum crescit pro habitudine semper peius c). Et sane quotiescunque in oculos venit egregius hic Apsto-

D

li locus,

a) Pag. 707. vbi dicitur: *Tutissimum est juxta Pauli admonitionem 1. Cor. I, 10. formam sanorum verborum non minori diligentia, quam ipsam sinceram doctrinam, firmiter retinere; qua ratione multis non necessariis contentionibus ansa praeciditur.*

b) EVCLID. in element. VII. defin. 6. Vbi ἀγχιος ἀριθμὸς numerus par est ὁ διχαδιαίρετός; cui opponitur περίσσις numerus impar, de qua emphasi arithmetica occasione alia dicendum erit; interea huc respicit OECVMEN VS quan-
do ad nostrum loc. dicit: Ἀγχιός ἐστιν, ὁ αἰεὶ ἴσος, καὶ μὴ τε τοῖς λυπηροῖς κλινόμενος καὶ λαπεινόμενος, μὴ τε τοῖς χηροῖς ἐπαιρόμενος καὶ φουσιόμενος, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχων ἐν πράγματι ἀνίστοις i. e. perfectus est, qui semper idem, ne-
que rebus tristibus flectitur & deprimitur, neque rebus secun-
dis effertur, & inflatur, sed sibi semper, in rebus etiam dissi-
milibus, similis est.

c) LVTHERVS in Comment. ad c. v. Gal. folio. Wenn du Gott in einem Artikel verläugnest / so hast du ihn gewißlich in al-
len verläugnet; Denn er läßt sich nicht theilen / 2c.

li locus, venit autem saepius, toties in mentem & oculos ipsos recurrit piū solidae institutionis exemplar, quod fidelis fidei ac vitae Theologus quondam in Acad. Ienensi ad canitiem meritissimus, praeceptor meus, ac fere parens in cineribus venerandus, FRID. BECHMANNVS priuatim saepius & publice in suis lectionibus futuris ecclesiae ministris sedulo cogitandum exhibuit.

xvi. Quamvis ita suis articulis cohaerentem doctrinam, ad obtinendum finem, in voluntate Dei situm, adaequatam sufficientem & perfectam adeo statuamus, vt non aequē necesse sit cum THEODORETO aliud quoddam accuratius fidei exemplar quaerere alibi, ac si tale a Paulo olim Timotheo datū sit *a)*: nihilo secius iam Apostoli tempore sat peruersus hominū genus ab illa, ceu longius adhuc recessurus, describitur. Quando dicitur: *ἐκ ἀνέχονται, non sublinebunt* sanam hanc doctrinam. Quod vocabulum amplum significatum habet, indicans tales homines ex CLEMENTIS mente *b)* *ἡ δὲ ἀνέχοντες τὴν αἰχλὴν ἐπακχεῖσαι*, qui vel primae veritatis dogmata docentes audire & iustitiam re nolunt, vel auditam veritatem, & antea probatam, & in se bonam, ex malo affectu suo & exemplo reiiciunt; ceu illi omnino pessimi. c. iii, 2. 3. 4. solebunt, imo hanc, tanquam molestam suisque desideriis *num. vi.* grauem iudicant, dicentes Es. xxx. 10. *videntibus, nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere, quae recta sunt; loquimini nobis placentia, videte nobis errores.* Sic *pertaesi* fiunt nonnulli sanae doctrinae euangelicae, & vt onus habent, eique amplius assentiri nolunt Sirach. xxi, 22. Alii *voluptarii* sunt, & ex animi luxuria ferre illam nequeunt, vt Sapiens dicit. Alii ex impati-

entia

a) Con. DORSCHVS in Dissert. de recta Studii Theol. conformitate & B. GERHARDI Epist. Dedicat. Tom. ii. Loc. Theol.

b) Stromatum vii, quo cum consentit CHRYSOSTOMVS;

entia corripientem in porta odio habent Amos v. 10; id quod sane extremae morum corruptionis initium, insanabilis malitiae indicium, & via expeditissima ad extremum exitium est. Porro alii aliquod *singularis iudicii donum* iactitant *num. v. ἀλάζονες, ὑπερήφανοι* gloriosi, superbi facti, mox alios despiciendo, veritatem ipsam abiiciunt, inclarescendiq; semper, maiori prurigine flagrant; si quando vel *ingenio* pol-
lent, quo mire errores suos colorare, veritatemque nouarum inuentiuncularum circulis turbare sciunt, spernentes omnia, quae prius, planius & verissime dicta sunt, veluti leuia, vndique nota, nec ad finem suum *num. i. adaequa-*
ta; vel *memoria* alii valentes, corradunt omnia, vnde-
cunque petita; & taliter vana ratiocinia aliis obtrudere conan-
tur, qualiter ipsi ignorant. Tandem hi omnes *inquieta* fiunt
i. Thessal. iv, ii. τὰ ἴδια, res suas & negotia, a Deo man-
data, agere & operari desinunt, ad aliena protenus
pergentes, *curiose agunt*, in ordinate se gerunt, *ii. Thess.*
iii, 6. obliuiscetesque τὰς παραδόσεις, doctrinas veras,
quas edocti sunt *num. iii*, malunt ipsi *docentes* esse,
quam *discentes num. ii. vt vt* cum inquieta conscientia con-
traque diuinam institutionem; quia sic in messes alienas
properant, & quidem tanto citius & audacius, quo plures
linguas verminosas *num. v. g. suis* similes, offendunt, siue ta-
les ad eandem insanabilem malitiam faciles. Hi deinceps
patroni existunt, inque partes suas trahunt alios, qui ve-
ritatem, Christianorumq; communionem *num. xv. ampli-*
us sufferre nolunt, potius innouatam doctrinam, & talem
ad externam speciem compositam, exoptant, flagitant, do-
nec omnes, propriis desideriiis inhaerentes, pereunt. Etenim
talis prurientium aurium morbus fit tanto grauior, quo a
malo magis remotus videtur, exterius nimirum variis &
pietatis & eruditionis speciebus resplendens; vbi intus in-

terim in viscera furens, data occasione cum maximo, & prorsus insanabili impetu prorumpit.

xvii. Verum enim vero ut naturalis prurigo a particulis *num. vi.* salino fixis, pungentibus, in cute ab aliis tenacioribus retentis ortum trahens, inaequalitatem cutis pruriginosam facit, & impuritates exhalat, indeque vicinas partes inficit: ita aures prurientes heic diu latere nequeunt, ἀλλὰ, ut Apostolus pergit, *sibi ipsis pro voluptatibus coaccervant doctores*; ubi hi auribus prurientes, non solum ab istis denuo *num. v.* distinguuntur, sed id ipsum etiam *exterioris* malum nobis nunc pluribus considerandum exhibetur. Est autem vocabulum ἐπιθυμία alias generale, inque nouo foedere vel *absolute* positum, sensum & bonum habet Luc. xxii, 15. & malum 1. Petr. iv, 3. *vel in constructione*, ubi porro *objectum* denotat, quoties adnexas habet praepositiones περί vt Marc. iv, 19. & ἐν Phil. 15, 23; si vero adhaeret substantiuo cuidam vel adiectiuo, uti h. l. tunc denotat *subjectum*, huiusque *naturam, qualitatem, causam*, ceu quidem 11. Petr. iii, 3. Epist. Iudae v. 18. Tit. ii, 12. Col. iii, 5. & alibi. Quae ἐπιθυμία, praecipue hoc ultimo sensu sumtae, si in effectum abeunt, iuxta CHRYSOSTOMVM triplicem admittunt speciem *a)*, & sunt vel φυσικαὶ ἢ ἀναγκασταί cupiditates adeo *naturales & necessariae*, ut animal perimant, si istis non expleatur; aliae ἐκ ἀναγκασταί *non necessariae sunt*, quas *b)* τὰς σαρκικὰς ἡδονὰς carnales cupiditates alibi dictas, truncare quidem homines, at prorsus excindere non possunt, diuoque Paul. Gal. v, 16. dicuntur tales, quae concupiscunt aduersus Spiritum, inque hoc illoue homine in hanc illamue malitiae speciem magis aestuant, & ideo tertiam speciem cupiditatum constituunt, quas S. Paulus ad Tit. ii, 12. κοσμητικὰς ἐπιθυμίας, & περίτλας laudatus autor vocat.

a) Vti CYRILLVS vult Homil. 74. in Ioannem:

b) De adoratione libro 1. pag. 19.

vocat. Et istae sunt, quae a) discentes quomodocunque a sana doctrina abducunt e. g. auaritia, deliciae; tum ea homunciones, quae veritatis doctoribus subministrare debent, necessaria detrahunt, suis tantummodo mundanis rebus inhaerendo, querelas contra hos instituunt, sicque auaritia ducti, debitam mercedem & victum denegant, vel rixis & contentionibus perpetuis molesti illis existunt, vitaeque ipsa priuant. Hinc Paulus vocat cupiditates *ιδίας* fat notanter cum articulo, quasi *illas* proprias, domesticas b) vel innatas *ν. v.* vel aliunde appropriatas. Insuper in textu nostro *modus* externi istius impetus indicatur per *καθά*, quasi ita dominans existat, vt integram hominum naturam, impune alias agentem, immutet, nouosque istos, sed non meliores, faciat; vnde non possunt non ita inquieti peruerse agere, & complures eodem malo afficere, nisi in tempore curatiua illa remedia *num. viii, ix.* adhibeantur. Imo *ipsi* inter somnia sua quasi marcescentes paulisper extati, iuxtaque praescriptas *indicationes curatiuas* in caritate & lenitate admoniti, sibi incurabiles videntur, & quod saepius audimus, vix se posse a suis desistere cursitationibus, aliisque *num. xv.* conatibus, fatentur c).

D 3

xviii.

- a) Ita solet HESYCHIVS τὸ ἴδιον per δικέϊον explicare.
- b) Quo merito referimus illas, quae i. Tim. iv. describuntur, cupiditates.
- c) Hinc magnus quidam nostro aevo Theologus, saepius ita exclamat: O der armen Leute! welche so oft lauffen/ da sie nicht gesandt! und weil sie sich so angewöhnet/ auch endlich von Gott und hoher Obrigkeit gesendet werden/ vergessen sie ihrer Schäßlein/ wollen nur andere lehren/ immer lauffen/ welches denn eben das Geräthe der thörichten Hirten wird/ Zach. x, 15. die in dem Lande erwecket// das Verschmachte nicht besuchen/ das
Zers

xviii. Posteaquam igitur semel prorupit malum, mox pergit ulterius; nempe à sanis doctoribus itur ad insanos, & verminosos *num. v.* id quod tria indicant vocabula: *sibi coaceruabunt doctores.* Vbi ἐπισωρεύουσιν, deriuatur a σωρός, quod aceruum e. g. spinarum apud SVIDAM notat, vnde σωρεύειν aceruare vel aceruatim onerare a), sic ἐπισωρεύουσιν, c) coaceruare doctores suos dicuntur homunciones inquieti. Non enim vno & altero magistro contenti sunt, sed alios super alios, sine temporis secundum prius & posterius, locorum, aliarumque circumstantiarum, alibi obseruandarum, ratione inducunt, nec non malorum affectuum *num. xvi.* & sententiarum, instar spinarum, cumulum semper adaugent, & quod dolendum est, simul quasi thesaurizant sibi iram in diem irae Rom. ii 5. Cumulant sibi aptos suis cupiditatibus doctores & magistros iuxta HILARIUM b), iisdem novis desideriorum doctrinis *num. v.* aestuantes. Videtur insuper hoc vocabulo Apostolus respicere ipsorum, ita coaceruatorum ministrorum vilitatem, temeritatem, & minus solidam doctrinam; quia illi, qui colligunt, tales sunt c) Hinc necessario tales colliguntur, quales ipsi idiotae pro veris habent ministris, ut securius iterum & relin-

quere

Zerschlagene nicht suchen / das Zerbrochene nicht heilen / und das Gesunde nicht versorgen ꝛc.

- a) Ut HERODANVS libro iv. λιβάνω τὰς βωμὰς ἐσωρεύειν.
 b) Libro x. de Trinitate, vbi & hunc nostrum locum adducit.
 c) Perbelle THEOPHYL. p. 828. τὸ ἀδιάκριτον πλῆθος τῶν διδασκάλων διὰ τὴν ἐπισωρεύουσιν ἐδήλωσε, καὶ διὰ τὴν ὑπὸ τῶν λαῶν χειροτονεῖσθαι, ὅθεν κατὰ λόγον ποιούντων, ἀλλὰ τὰς συντρέχοντας ταῖς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαις, ἢ τὰ πρὸς ἡδονὴν αὐτοῖς καὶ λέγοντας ἢ ποιούντας, τὰς χερσὶν ἐνόντων. Quod idem fere OECUMENIUS sentit l. c. quando eosdem Doctores, ita collectos, τὸ ἀδιάκριτον πλῆθος, temerariam & promiscuam turbam vocat.

quere queant pusillanimes magistellos, vbicunque tandem hi duriora praedicare audent; imo, vt citius repellant misellos autoritate, *propria*, sibi ex *collectione* & conuocatione arrogata, terreant facilius & remouant ab officio tutius; ii. so wird um ein Handvoll Gersten so viel Böses begangen! Hinc & διδασκάλους istos in plurali numero exprimit Apostolus, indicans, quasi tales falsos ministros, et a complures, propria autoritate conquisitos, tantum praestare in tanto malo non posse, quantum vel vnicus alias, rite vocatus n. ii. praestare omnino valeat.

xix. Neque tamen excludendi hic sunt doctores muti, siue libri, quos eodem modo sibi cumulare solent *prurientes*. Sicuti enim διδασκάλους, Graeci, notante REINESIO a) adpellant vbi, quando, & quo eventu res acta fuisset, Latini *doceri, agi, edi*: ita & per διδασκάλους indicari libros, a doctoribus emotos, metonymice, quis negat? Solent itaque auribus prurientes eosdem sibi cumulare libros, indeque sine omni distinctione sibi ea colligere in tanta linguarum manuumque prurientium num. v. multitudine, quae nociua tantum sunt & periculosissima. Talis enim currentis seculi gangraenosus genius est, ut plures inde sibi sapere videantur quam maxime, si res per se claras vel *naturales*, vel, quod abominandum, *reuelatas* argumentulis vndeunque petitis, & sermocinationum flosculis nouis aliter perluadere discentibus valeat: vnde mirum non est, si *prurientes aures prurientium* scriptis tantum adhaereant. Hinc, quasi *equus ille admissarius* apud Ecclesiasti xxiii. 6. *faciles* in vitae ac fidei doctrinis, mox dubii fiunt, & insani num. xv. tandem, vt praeceptores sui *subsannatores*, in omnibus veritatis partibus existunt, quas

a) In Lib. i i i, variar. Lctionum p. m. 475.

quas rident iuxta hunc locum , ita à Luthero expressum : Wie der Schellhengst / ἵππος εἰς ἰχθῆαν, schreyet gegen alle Mähren/ also hānget sich der Heuchler an alle Spötter / und spricht : Warum muß ein Tag heiliger seyn / denn der ander / so doch die Sonne zugleich alle Tage im Jahr macht? i. e. omnes quasi dubias reddere volunt veritates, nec antiquissimarum amplius *veritatum* num. XIII. amant doctores , sed odio habent convitiis proscindunt als Postillanten / Schul : Lehrer &c. malunt novos, *equos* tales *admissarios* Schellhengsten a) istorumque opiniones sequi ; quorum primus calumniator diabolus iam vndiq; terrarum integra alit stabula. Quare optandum omnino esset , vt eiusmodi libri vel penitus remoueantur , vel distinctius committantur typo, vel curatissime permittantur legentibus , qui *ἐαυτοῖς*, *sibi ipsis* tales colligunt doctores vel viuos vel mortuos. Recte enim BEZA b) vocabulo hoc dicit singulare quid significari, *istos colligentes*, nimirum *idiotas*, *sibi suae perniciiei & exitii fieri instrumenta* adeo, vt, porro inquit, *ne ipsa quidem salus ipsos possit seruare*. Et quemadmodum etiam propter peccata terrae multi principes eius Prouerb. xxviii, 2. graues sunt terrae. conf. Hol. viii, 10. quem locum non incongrue huc referre videtur HVGIO Cardinalis : ita non mi-

nus

- a) Quibus verbis bene addit LVTHERVS : Ist Meister Klügel / der will in der Schrifft scharff seyn / und fraget / warum solches und solches gelehret seye? Warum der Tag heilig / und jener nicht heilig? Warum das Wasser eine Tauffe sey der Seelen? Warum Brodt und Wein müsse Christus Leib u. Blut seyn? Vnde Prurientium & Nouaturientium animus cognoscendus est, semper incertus, vagabundus, & inquietus in omnibus veritatibus *suis tantum ratiunculis* adhaerens, nec DEI vnquam verbis ac *voluntati* fidens

- b) In Notis ad N. T. fol. m. 485.

nus hi *male coaceruati* verbi ministri, imo & *libri*, malis erunt grauissimi. Perbelle etiam BEDA pios omnes alloquitur l. c. p. 755. *Cauete*, inquit, timendo & orando, ne irruatis in illud aenigma SALOMONIS ^{a)}, vbi mulier insipiens & audax inops panis effecta, conuocat praetercuntes dicens: *panes ocultos libenter attingite & aquae furtivae dulcedinem*. Haec enim mulier vanitas est impiorum, cum sint insipientissimi, aliquid se scire opinantium, sicut de ista muliere dictum est, inops panis efficitur. Quae cum sit inops i. e. cum sit ignara veritatis, promittit scientiam veritatis. Occultos tamen panes promittit, quos dicit libenter attingi, & *aquae furtivae dulcedinem*, vt ea scilicet libentius & dulcius audiantur & agantur, quae palam in ecclesiae disci credique prohibentur; ipsa quippe occultatione condunt quodammodo nefarii doctores sua venena CVRIOSIS, vt ideo se existiment dicere aliquid magnum, quia meruit habere secretum, & suavius hauriant insipientiam, quam putant scientiam, cuius prohibitam quodammodo furantur audientiam propter illicita atque punienda secreta. Mulier illa non solum insipiens, verum audax etiam nuncupatur. Haec mulier insipiens & audax sub Christiano vocabulo tot scelestas haereses condidit, quot nefandas fabulas finxit: vtinam tales, quales aduersum Deum fingere potuisse sic illam doleamus insipientiam, vt miremur audaciam &c. Cum igitur proprio ausu, aestu & astu agunt tales *cumulantes*, mirum non est, si quando hi ipsi *μυρίαν κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς ἐπισωρεύοντες κόλασιν*, vt loquitur CHRYSOSTOMVS epist. xcvi. aduersus caput suum paenas coaceruant, quin imo *sibi ipsis τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον*, ignem inextinguibilem cum doctoribus suis, ita prurientibus, veluti spinarum *σωροῖς*, congerant.

E

xx. Vo-

^{a)} PROU. ix, 17. conf. GEIERYS in Comment. p. 451.

xx. Vocantur ideo omnes eius generis homines ex merito κνηθόμενοι τὴν ἀκοὴν, & κνηθεῖν *scalpere, fricare, titillare pruritum mouere*, item irritare, *ad iram prouocare* &c. idem quoque est, ac κνεῖν iuxta veteres glossas & lexicographos, ad quos lectorem remittimus. Vnde *prurientes vocantur*, vel quia ab *aliis* tales, vel a *proprio* vitio *num. v.* facti sunt, & effectus adeo tristes & abominabiles in ecclesia produnt. Nec tamen hoc loco praetereunda est alia metaphorae istius enodatio, quam BALSAMONIS a) verbis annotare, & quales isti homines sunt, indicare non piget, quando dicit: κνηθόντες τὰς ἀκοὰς καὶ πολλακεύοντες, ἀντὶ λόγοις ἀπατηλοῖς τὰς ἀκοὰς αὐτῶν ἡδύνοντες, καὶ γαργαλίζοντες. Τὸτο ἐκ μεταφορᾶς τῶν ζώων εἰληπταί. Τὰ γὰρ ζῶα καταφώμενα καὶ κνηθόμενα χερσὶν ἀνθρώπων γαργαλίζονται καὶ χειροῦθι γίνονται: i. e. *auribus pruritum facientes & adulantes pro verbis fallacibus aures eorum oblectantes & titillantts.* Hoc sumtum est ex metaphora animalium, *Animalia enim demulsa, & manibus titillata, hominum voluptate quadam afficiuntur & cicurantur.* Sicuti vero animal tale, etiam cicur alias, inter omnia, quae ad farturam & creandas adipēs conferunt, ferocius factum & inmansuetum, ceu quidem in porcis saginatis videmus, qui eum tantummodo in finem demulgentes iam macellariorum manus & verba sentiunt, vt gulae istorum culter & commodius & citius adplicetur: ita sane homunciones isti instar porcorum, inter exquisita vecordiae & quaecunque dictorum malorum genera a linguis prurientibus aequae, ac seipsis saginati & probe mulciti, tandem, citius & periculosius deiectioni, pereunt. Ideo etiam notandum vocabulum est ἀκοή, quo sibi ipsis viam & portam quasi ad tantum malum pandunt homines, & talem notat sensum, qui cum

visione

a) Ad Canonem LVII. cod. Eccles. Afric. p. 669.

visione inter praecipuos est a) & ad doctrinam Christianam percipiendam requiritur, tanto quidem magis, quo & saepius & curatius adhiberi debet b); quare etiam pro instrumentis sensoriis nempe auribus ipsis Marc. vii, 35. non sine emphasi ponitur. Quemadmodum enim sensuum istorum organa, omnem prorsus hominum artem c) ac rationem excedentia, mire adeo composita sunt, ut vel levissimo pulvisculo, aut fluoris, etiam naturalis acrimonia lædatur, saltem impediatur, quo minus officiis suis fungi debite valeant: ita in audiendis videndisue coelestibus doctrinis acrioribus illae pruriginis particulae fiunt, perfricandoq; magis lædunt, nocent. Notat porro *ἄκον* sermonem, concionem, praedicationem ideo, quod haec talia auribus percipi debent Ioh. xii, 38. Rom. x, 16. 1. Thess. ii, 13. Vnde denuo quis dicat, homines tales non modo sibi esse perditioni & exitio, sed idem quoque, ut in aliis promoveant, cordi omni modo habere; ut igitur tali morbo adfecti non sibi ipsis solum molesti sint, sed & aliis, imo toti ecclesiae Christi molestissimi. Nam loquaces fiunt, etiam cum indignatione ut plurimum, docere volunt sermocinationibus, concionibus institutis, ad veram quasi reducere ecclesiam Christi alios ipsi seducti audent; quibus cunctis tantum inest virus, ut facile ecclesiae Christi membra reliqua arripiat & morbida reddat. n. v. Fi-

E 2

unt

a) OLYMP. cap. i. Ecclesiastae p. 607. dicit: *κυριώταται καὶ βασιλίδες εἰσὶ τῶν αἰθέσεων καὶ λογικώτεραι αἰσὴ καὶ ὁρασίς.*

b) Id quod GREGORIUS NYSSENUS orat. xl. pag. 205. bene exprimit.

c) Conf. Oculus Θεόσκοπος h. e. de Visionis organo & ratione genuina B. STURMII egregia exercitatio, habita Altorfi anno c1313c LXXX; nec non doctissima dissertatio dicta *Auris Θεόδεκτος* quam D. IO. SCHMIDIVS, Theologus Helmstadiensis & Philosophus consummatissimus, Patronus meus honoratissimus, olim Ienae, Respondente Dn. Ernesto Henr. WAGELIO, habuit an. c1313cxciv.

unt *irrat*i omnibus, qui audire volunt, aut meliora edocti, resistunt, & tales quidem fiunt ob internam pruriginis constitutionem *num.* XIV. Habet denique vocabulum hoc *significationem famae* Matth. IV, 24. Marc. I, 28. cap. XIII, 7. Vnde & homines isti *gloriosi* sunt & *elati*, sua tantummodo iactitantes dona, quasi extraordinaria, aliorum despicientes, vt vulgaria & plebeia, eaque apud alios variis modis rident, quibusuis contumeliis, scommatibus afficiunt *a)* indeque magis *fama & auribus* prurientes fiunt; & sunt ita non vnus, sed diuersi furfuris, pro diuersis cuilibet in haerentibus malis, hucusque recensiti homines fursurei. Quare istos generatim *describere* libet, quod sint, qui ex diuina institutione *num.* II. audientes esse deberent; sed vel ex innato *num.* V. vel aliunde accepto stimulo inquieti *num.* XVI. fiunt, sanamque fidei ac vitae doctrinam in bene ordinata ecclesia audire & sequi nolunt; potius sequentes propriam doctrinam, sic ex variis causis *num.* XVIII. XIX. quas intendunt, ipsi insani existunt, ad ecclesiae maximum detrimentum & ad ipsum prurientium damnum.

XXI. Prout vero infinita malorum diuersitas, nec minor istorum grauitas est, vnde *pruritus* vitium originem sumit; ita *effectus* eius recensere, infinitum fere opus dicendum: libet ideo praecipuos tantum indicare, ne limites tractationis nostrae transgredi videamur. Possunt autem ex dictis hucusque abunde cognosci diuersi admodum ejusmodi homines; praesertim ex proxime antecedenti *numero* colligimus illos varie *delicatos & fastidiosos spiritus b)* quos bene exprimit LUTHERVS in Catechis. mai. p. 428. dicens:

„qui

a) Hieron. ad Ezech. XXXII, 32.

b) De hoc malo, quod *ἀνδρία* vocatur Conf. Viri summe Reuerendi Dn. D. MAII, Collegae ac Patroni optimi Oeconomiam Iudiciorum N. T. Tom. I, Cap. XX I, p. 339.

„ qui simul atque vnam & alteram concionem audierunt,
 „ protenus saturi sunt correptique nausea, verbum fastidiunt,
 „ vtpote, qui ipsi illud probe calleant, nec egeant magistro
 „ aut doctore amplius. Hæc enim verbi Dei nausea & fa-
 „ stidium ipsum illud peccatum est, quod inter mortalia
 „ peccata hætenus numeratum, diciturque ἀκηδία, hoc est
 „ *socordia & tædium*, odiosa profecto & damnosa pestis;
 „ qua diabolus hoc tempore multorum perstringit pectora;
 „ vt nos oscitantes opprimat, ac verbum Dei iterum nobis
 „ clanculum subtrahat. Quia ita *sanam doctrinam* sequi
 „ amplius nolunt, eandem admoniti, gravioribus saltem auri-
 „ bus & cum indignatione audiunt; quæ non nisi varios mo-
 „ uet affectus, *iracundiam, dolores, tristitias*, istæ mox
 „ erumpunt in contumelias nouas, approbria & furores:
 „ vnde homines χαλεποὶ, *sæui ac molesti* sibi ipsis fiunt & aliis,
 „ *temporaque*, ob crudeles hosce mores, faciunt *num. xii*, per-
 „ quam *molesta*, formidolosa, vt fideles doctores æque ac di-
 „ scipuli quo modo se gerant amplius, aut expediant, vix tutū
 „ consilium capere queant. Sunt porro alii, qui Athenien-
 „ nensium more nimis curiosi sunt, & nulli rei magis vacant,
 „ ἢ λέγειν τι καὶ ἀκρὲν καὶ νότερον *Act. xvii, 21*. Equidem non
 „ omnis curiositas, quæ suos habet in rebus humanis egre-
 „ gios vsus *a*), in Theologicis *num. v*, reiicienda est *b*): potius

E 3

Seruator

a) Sic e. gr. VLPIANVS TYRIVS ille e Scriniarum principibus &
 doctissimis Juris-peritis primus, ita dictus a Lampridio in *Seuero c.*
xv. ob curiosas & crebras questiones, quas assidue in viis deambulan-
 tium, bibliopolarum officinis & in balneis promouebat, κειτὰ κειτος
 vocatus fuit; quod moris habebat appositarum nihil comedere πρὶν
 ἐπεὶν κεῖται, ἢ ἔ κεῖται, καὶ πρὶν κεῖται, antequam omnium epularum,
 vbi extarent, aut legerentur, inquisiuisset. Conf. ATHENAEVS in
 argumento operis exrestit. CASAVBONI.

b) Conf. doctiss. dissertation Biga Dn. D. RECHENBERGII, Li-

Scruator quoq ue noster in d;scernendis requirit *scrutinium* aliquod Io. v, 39. in Prophetis scriptis adhibendum; quae ideo vnicam regulam & normam constituent, secundum quam omnia dogmata, omnesque doctores aestimari & judicari debent *a*). Vbi insuper cauendum, ne id omne detestanda contagione *securitatis*, *praesumptionis*ue, ex eodem promanentis fonte, corripatur *b*); quippe alias aeternitatem fert Beroensium laus, interque istos *ευγενεσέων, generosiorum*, quando hi praesertim Actor. xvii, 10. *omni auditate animi diiudicasse* leguntur scripturas, siue ex mutua collatione veram interpretationem scrutantes, vt BEZA non ineleganter exprimit, an haec, quae ab Apostolo proponebantur, vel nondum prorsus audita, vel non satis distincte percepta, ita se habeant? Idem quoque laudabilis curiositatis studium post Apostolorum tempora, ecclesiae patres in suis auditoribus desiderasse, vel ex vnica illa epistola IVST. MARTYRIS ad Diognetum *c*) patet. Reiiciendum contra h. l. est istud lentum & mortiferum virus, nempe *curiositatis studiū scrupulosum*, quo homines res, quae nec in S. Scriptura reuelatae, nec creditu, factu aut speratu ad salutem sunt necessariae percontari fatagunt, ostentandi ingenii & famam venandi gratia susceptum, quod diuinitus interdictum, periculosum, temerarium & plane inutile est *d*).

xxii. Cuncti hi bene sentiunt, quod τὸ τῆς κατασκευῆς τῆς λόγου τέρεται ταῖς ἀκούσιν i. e. iuxta II. Macc. xv, 39. apparatus sermonis delectet

phiae habit. de *malesana & sana in Theologia Curiositate* Dissert. II. aphor. I.

a) F. C. Epit. pag. 521. & solida declaratio. p. 632.

b) Form. Conc. p. 396.

c) Continetur haec Epistola egregia, & h. l. maxime notanda, inter opera IVSTINI MARTYRIS fol. m. 381.

d) D. RECHENBERGIUS in Dissert. I. citata.

delectet aures; quare & *garruli* fiunt, nimiumque sibi fidentes, miro verborum nouorum splendore, suorum tantummodo scripta extollunt, suaque propria, dum se ad sermonis apparatus totos componunt, fata & somnia iactitant. Adulatores fiunt, qui suis suauiloquiis & quorum verborum cunque obsequiis, etiam superiorum aures opulent; ne illos, qui meliora, saniora, certissimaque veritatis dogmata proferunt, audire amplius valeant. Fiunt *explo-
ratores* iniqui actionum omnium, in illis praesertim, qui rite ad ministerium vocati, docent. Hos contemnunt, conuitiis & opprobriis, non ex fraterna illa adhortatione *num. ix* excipiunt, si modo boni velint esse Pauli discipuli, sed omne malorum principium & exitum publicis doctoribus hisce adscribunt, cumque his deliramentis & vitiis ipsi delirare non raro incipiunt, muscas multas immittentes auribus, vt bene loquitur HVGGO; imo ipsi doctrinarum suarum incerti, in diuersas inuicem partes abeunt. Hinc originem habet omnis in ecclesia confusio, das *Schwärmen*, vbi cuncti suas aures a veritate auertunt, easque ad fabulas conuertunt, & tales inueniunt, qui, vt ingenue Excellentiss. & summe Reuerendus ex B. Luthero D. MAIVS noster, Collega ac Patronus meus Honoratissimus loquitur, *aures fricant a*). Vnde ex pruritu hoc, veluti ex pestifero morbo, multi in ecclesia, imo integrae christianae communionis, *Fanaticismo* inficiuntur, & *Atheismo*; qui doctrinis suis, doctorumque suorum coaceruatione *num. xviii*, Dei voluntatem omnem turbant, postea relictis cupiditatibus suis, *num. xvi*, iterum a Deo relinquuntur, vt *haeretici* & *Schismatici* &c. fiant, sicque in infinitas partes abeundo & sine Deo vivendo tandem pereant: quisquis enim, qui

a) In Dissert. de Iudicio Dei antea laudata p. 24.

qui sic transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet. II. Ioh. vers. 9.

xxviii. Ex cuius etiam, tam grauiissimi mali, intuitu iterum Apostolus suum Timotheum *vigilare in omnibus jubet, perferre, opus peragere Euangelistæ*, qui ministerii sui plenam fidem faciat vers. 5. Quae verba cum num. viii. conueniunt, & non possunt non singularem affectum, morbi grauitatem, eiusque certitudinem & periculum indicare certissimum. Est enim notabile admodum vocabulum *νήφε* *vigila*, instar militis sobrii, qui inter excubias in omnes plagas mundi prospicit, siue *vigila*, vt medicus prudens, attentus, perspicax solet: nam ad istius modum *νηφάλιον εἶναι ἢ διαγονικόν*, sacerdotem & quemcunque ecclesiae doctorem viuere oportet a). Venit heic in mentem inclytæ Facultatis nostrae Medicae sigillum b), quod draconem, animal

vigi

a) Ita CHRYSOST. de Sacerd.

b) Est huius emblematis ingeniosi omnino inuentor B. D. MENZERS senior, Theologus vndique celebratissimus, qui sub fundatione LVDOVICIANAE nostrae ad Cancellarium tunc temporis IO. STRUPPIVM a Gelnhausen propria manu explicationem in schedula, quam mecum habeo, exhibet, & petit, vt addantur huic emblemati, quae forsan ornatum augere possent. Explicationem ipsam Menzerianam adponere non piget: In hoc, inquit, draco depictus arboream frondem ore teneat, & pedem vnum defixum habeat in horologio siue clepsydra, cum adscripto memorabili verbo: *Νήφε*. Eleganter haec imago ostendit, fontem omnium morborum, & remedium geminum. Astu enim infernalis illius draconis, siue serpentis, seducti primi parentes peccarunt: & per peccatum mors intrauit in mundum fuitque omnis morbi causa, qui sunt praeparatio quaedam & via ad mortem. Cui malo vnica illa verae vitae arbor, surculus ex radice lesse Saluator

vigilantissimum, perspicacissimum & sagacissimum refert; ex cuius rictu exseritur furculus pomi arboris cum adhaerente fructu, dracone ipso pedum alterutro clepsydram premente, ac coronam in capite gestante: vt hoc signo medici alliciantur ad studium suum, laboribus inexhaustis vrgendum, ad vigilantiam, sobrietatem & prudentiam, quae hoc ipso vocabulo *νῆφε* indicatur, colendam. Vbi pariter etiam quaedam adumbratio in dicta effigie exhibetur, imo causa prima eua morborum & pathematum corporis humani, vitaeque nostrae fragilitatis & fugacitatis. Qualem seriam meditationem tandem corona vitae sanctioris, quam terrenam coelestis, excipiat.

xxiv. Liceat nunc ex vaticinio, hucusque exposito, certas formare conclusiones dogmaticas, & praecipue tales, quas inde a Reformationis Lutheranae tempore, a prurientibus maxime impugnatas legimus. Nam quod Romanam attinet ecclesiam, integra, tunc quasi vermibus tanti mali depastum corpus, videbatur adeo, vt difficulter liberari possent membra praecipua, nedū exigua a malis eiusmodi affectibus seruari, ceu ipse testatur PIVS II. Papa Romanus ad CAROLUM VII. regem Galliae scribens: *Vnum a te petimus, Carissime fili, vt DOCTORIBVS, a) sedis Apostolicae non semper cre-*
F *das,*

Saluator noster & coelestis medicus IESUS Christus, mederi potest: in eius manu vita nostra est, qui numeravit omnes dies & horas vitae nostrae. Deinde debet accedere sobrietas & temperantia, quae optimum remedium est humanae vitae. Monentur igitur medici, vt remediorum suorum efficacem & salutarem vsum a DEO petant, in eiusque gloriam artem suam dirigant, & eadem ad humani generis salutem legitime vtantur.

a) Ita perpetuo legit Pontificius scriptor Io LAVNOIVS, vir doctissimus, & inter Parisinos theologus quondam celeberrimus in Epist. 308.

das, multa illorum PASSIONIBVS tribuas. Per quas passiones fane nihil aliud intelligendum venit, quam quod ipsum huc usque in docentibus aequae ac discentibus notauimus. Imo ipsis Romanae Ecclesiae praesulibus & fallaces aures semper adfuisse & linguas prurientes, infallibiliter certum est, & ex praesente delectorum Cardinalium testimonio certo certius constat. Nam isti Cardinales infallibile scilicet caput suum PAVLVM III in ipso Concilio an. Reformationis seculi xxxix. praeter morem aperte sic alloquuti sunt: *Nonnulli Pontifices, tui Antecessores, prurientes auribus, ut inquit Apostolus Paulus, conseruauerunt sibi Magistros ad desideria sua, non ut ab eis discerent, quid facere deberent, sed ut eorum studio & calliditate inueniretur ratio, qua liceret id, quod liberet. Inde effectum est, praeterquam quod principatum omnem sequitur adulatio, ut umbra corpus, id quod num. xxii. indicauimus, difficillimusque semper fuit aditus veritatis ad aures principum, quod confestim prodirent Doctores, qui docerent, Pontificem esse dominum beneficiorum omnium, ac ideo cum Dominus vendat id, quod suum est, necessario sequi in pontificem non posse cadere simoniam. Ita quod voluntas pontificis, qualiscunque ea fuerit, sit regula, qua eius operationes & actiones dirigantur: ex quo procul dubio efficitur ut quicquid libeat, id etiam liceat. Ex hoc fonte, sancte Pater, tanquam ex equo Traiano irrupere in Ecclesiam Dei tot abusus, & tam grauiissimi MORBI, quibus nunc conspiciamus eam ad desperationem fere salutis laborasse a). Integrum transcribere placuit locum ut constet quantum inter Romanenses valuerit hoc tempore pruriginis vitium, & quam ideo difficile fuerit laudatissimae Reformationis, cuius nunc per Dei gratiam celebramus memoriam, opus! sed ad conclusiones. Notamus i.) verbu illud:*

num.

a). Tom. II, Epist. p. 61.

n. ix. quod Paulus heic praedicare iubet, sanam esse, & *ipsissimam internam Dei voluntatem*, Iesu Christi & Spiritus S. opera per ministros, ideo conuocatos, *num. ii.* literis mandata, vt norma sit, secundum quam omnia dogmata, omnesque Doctores aestimari & diiudicari debent. Vnde ii.) necesse est, vt in ecclesia diuersa sint membra, ceu in humano corpore, alia nempe dirigentia, seruientia alia, siue *vt secundum eandem voluntatem sint docentes & discipuli*. Vt autem hi omnes sciant, quid docere vel discere debeant, Deus iii.) *certam hanc fidei ac vitae normam n. iv.* in verbo diuino fundatam, non tam externis notis professionis inter homines, quam quidem certis signis voluntatis suae erga nos A. C. p. 13. siue *sacramentis, ad fidem excitandam & confirmandam, quasi muniuit*. Quae iv.) *omnia*, tanquam vinculum ad salutem aeternam necessarium, *integrum in terra Christianitatis corpus continere debent*, ad omnem temporis durationem *num. xii.* vna cum integra sana doctrina *num. xv.* Sunt equidem, qui doctrinam hanc in xii. articulos diuiserunt F. C. pag. 488. alii aliter (nempe in puros & mixtos, vel fundamentales, eosque in primarios, qui cum salutis fundamento immediatum nexum habeant, vel secundarios, & denique in non fundamentales) id quod perinde est, eodem saltem manente fidei ac vitae fundamento, praesertim a) ad ipsam Dei primam voluntatem relato. Quippe alias semper prurientes in vlu habent, vt articulos *non fundamentales* primo aggrediantur, iisque turbatis, etiam dubios reddant alios, mox *secundarios & fundamentales* ipsos cum *primariis* omnibus plane turbent. Patet hoc ex Hymenaei exemplo, voluntati Dei contrario, & ex ipsa experientia, quae B. Lutherum & nos hucusque fecit certissimos.

a) B. BEIERVS in Theol. Posit. p. 63.

xxv. Equidem talium hominum a Lutheri tempore, plenam per omnes articulos iam recensitos, historiam conscribere potuissimus, indeque illorum quasi in circulum redeuntes errores diabolique astum colligere; quia hic nunquam maior fuit, quam in pulcherrimo hocce doctrinae sanioris propagandae cursu: *a*) sed breuitatis studium id omnino impedit. Dicit nimirum ibi beatissimus vir: *Lasset uns wohl mercken / daß dieses des Teuffels eigen Art und Gewonheit ist / wo er nicht kan schaden thun mit verfolgen und verstoren / da thut ers aber / daß er es will anders bauen / und besser machen / denn es Gott selbst gemacht hat / und haben will. So thut er ihm jetzt und zu diesen unsern Zeiten auch / verfolgt uns mit Gewalt und Tyrannen / auff daß / wenn er uns mit dem Schwerdt ermordet / und vertilget hat / er alsdenn das Evangelium nicht allein verduncklen / sondern zu Grund und Boden ganz und gar umstürzen möchte: hat aber dennoch / Gott lob! nichts damit ausgericht. Wohl hatte er viel fromme Leute ermordet / um der Erkänntniß des Evangelii willen / darinn sie als die Helden fest gestanden sind / und frey bekennet / daß diese unsere Lehre sey / hat aber durch solch vergossenen Blut die Christenheit nicht vertilget / sondern vielmehr gedünget und fruchtbar gemacht. Nun aber der schalckhaffte Geist wohl siehet / daß er mit solcher Weise nichts ausrichten und ändern kan / erweckt er falsche Lehrer / die anfänglich unsere Lehre billigen und sie mit uns einheiliglich lehren / darnach aber sagen sie: Wir (Lutherus cum suis) seyn darzu beruffen / daß wir das erste anheben / die Christliche Lehre lehren / und den Grund legen solten sie aber haben die Offenbahrung der rechten Geheimniß in*
der

a) Tomo iv. lat. Ienenſi fol. 488. a.

der Schrift / und seyn darzu beruffen / daß sie
es der Welt eröffnen / und erst hinaus führen
soltten. Also verhindert der leidige Satan das Evange-
lium zu beyden Seiten / zur rechten und zur lincken / da
er gleichwohl zur rechten mit seinem Bauen und Bes-
sermachen viel grössern Schaden thut / denn mit ver-
folgen und morden zur lincken. Hinc & LVTHERVVS nostrum
vaticinium ad suum refert, & GEORGIVS MAIOR a) ad su-
um tempus. Et D. ERASM. ALBERVS, qui fuit LVTHERI disci-
pulus & eius defensor perpetuus b), ad Anabaptistas & Carl-
stadii socios refert. Perinde vt LVCAS OSIANDER c) dicit:
*pruritus aurium hodie in Germania efficit, vt multi multo
libentius audiant Cinglianum aut Semicinglianum, aut
errorem Schvvenkfeldianorum, vel idiotam Anabapti-
stam, quam sincerum Evangelii ministrum. Hic aurium
pruritus olim in Papatu auxit fabulas de purgatorio, de mi-
raculis sanctorum, qualia in legendis describuntur. Quia
concionatores intelligebant, auditores suos fabulis mirifice
delectari, sed utrosque Deus coecitate puniuit. Non possu-
mus ita non id ipsum, vi num. XII. ad nostra periculosissima
referre tempora, quibus a Luthero intra 200. annos idem
quidem errorum pruritus vel centies in vnum rediuit cir-
culum, & hodie miserrime vrget ecclesiam adeo, vt tan-
dem in Atheismum, qui certissimus prurientium effectus est
num. XXII, concidere incipiat. d)*

F 3

XXVI.

a) In Comment. ad h. I.

b) Fuit Superintendens quondam Neobrandenburgicus, qui edi-
dit libellum, wider die verkehrte Lehren der Carlstader in 8.

c) In Comment. ad h. I fol. 675.

d) Quo spectant illae spurcissimae paginae, recto nomine & loco,
sed procul dubio ex orco ipso profectae superioribus nun-
dinis cum titulo: de Deo, mundo & homine in 8.

xxvi. Cedant itaque, quia a voluntate Dei longissime recedunt isti, qui sibi propriam fidei ac vitae normam praescribunt *num. xvi*, a voluntate Dei plane alienam *num. iv*, nempe ex *immediatis reuelationibus & verbo suo interno*, quod externo, literis consignato in Sacratissimo Codice, praeferunt. Fuerunt ejusmodi homines tempore LVTHERI die himmlischen Propheten *a*), Anabaptistae *b*) Schwenkfeldiani, & illi, qui in Papatu reuelationes & visiones Marianas iactant, *c*) hodiernum ejus generis muscas in auribus habentes, vndique musitando, vagando, delirando complures circumuolitant, quos heic nominare aequae ac adscribere piget. *d*) Expedit autem ad ejus generis reducendos homines, si modo possunt, vt praenotemus i.) sermonem non esse de eo, ac si externo verbo etiam conjungendum sit internum siue

a) Tomo II. Ienens. folio 35. & 59.

b) LVTHERVS Tomo I. Witteberg. Germ. folio 328. seq. Referendum huc quoque est egregium MStum de istis hominibus, und wie es mit der Münsterischen Belägerung ergangen / id quod possideo, & proxima occasione publicare libet.

c) Conf. ineptus & iniuriis multis refertus libellus Historischer Beitrag für das 2te Lutherische Jubel-Jahr 2c. 2c. von P. Io. KRAVS e Soc. Iesu sic dicta & pastore cum licentia superiorum, & quidem, quod stupendum, contra Caes. Majestatis mandatum, anno 1715. clementissime promulgatum, hoc anno editus in 8vo. p. 22. 23 29. 48. 86.

d) Conf. collection of Prophetical Warnings of the eternal spirit. in 8vo. Item Erfahrungs-volle Zeugnisse einiger in Gott verbundenen Freunde von der verhassten Inspirations-Sache / an statt einer Buchstäblichen Apologie ab Anonymo edit. 1715. Est tamen mira apologiae locutio; weil da sie ja ebenfalls in Buchstaben verfasst / ihr dennoch Glauben beygemessen werden soll / 2c. Vnde constat, homunciones istos verbum diuinum, literis consignatum, tantum non curare, quantum suo verbo interno fidunt; ideo mira videtur absurdaque haec tituli ratio aequae, ac praetensio inanis.

ue spiritus notitia, vt id, quod extrinsecus in verbo legitur, auribusque percipitur, etiam in corde fiducialiter debeat percipi, sentiri; hoc enim nemo sanae doctrinae doctorum negabit; nec 2.) de interna Spiritus S. opera, quam ipsi magnificimus, loquimur; sed de testificationis modo, an nimirum talis praeter & extra id verbum externum detur e. g. corporis agitatio, inspiratio, effatum a) propheticum, seu oraculum? 3. Sermo non est, de quibusuis reuelationibus & instinctibus, vt bene monet B. MISLERVS noster b), *extraordinariis*, a Spiritu S. pro liberrima eius voluntate non nunquam immediate profectis; sed de *ordinario*, cunctis Christianis obuius, illo reuelationis modo in rebus fidei, iustificationem, salutem aeternam nostram concernentibus: an in hisce *verbum* aliquod *internum* solummodo audiendum, & *reuelatio immediata* expectanda sit, praesertim ab eiusmodi hominibus, qui facti sunt inquieti *num. xvi*, & protinus ab ecclesia ipsi recedunt?

xxvii. Ad quaestionem hanc respondemus negando, & quidem 1.) quod Apostolus PAVLVS, iam morti vicinus, *num. xiii*. per vaticinii modum *num. x*. futurum ecclesiae & temporis ipsius statum *num. xi*. exponens, in tanta hominum prurientium malorumq; occurrentium diuersitate ac prauitate, quam se ipse non ignorare cap. *iii, i*. dicit, talem *immediatam reuelationem* expectare non iubet suum Timotheum, multo minus *verbum* ibidem *internum* cum neglectu *exterioris λόγος* ζῶντος Θεῶς καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα c). Potius

a) Conf. Celeb. Hallensium Theologi IOACH. LANGII nöthigen Unterricht von unmittelbaren Offenbarungen aus Gütbe- finden der gesamten Theologischen Facultät daselbst verfaßt an. 1715. in 4to.

a) In erudita Dissertatione de *συμμετρίᾳ τῆς πνεύματος* ad Rom. *viii. 16*. heic Gissae habita anno c. d. 1700 *lxvii*.

b) 1. Petr. *i. 23*, collat. cum *v. 25*. ibidem, vbi ῥῆμα dicitur.

tius 2.) vult, vt doctrinam *num.* IV. sanam, quam notanter λόγον vocat, solummodo praedicet *num.* VIII, sic praedicando vrgeat, tanquam Euangelista *num.* XXIII. vigilet; nullibi vero aliud verbum, i. λόγον expectare aut sequi iubet
a) quam τὸ εἶμα Κυρίῃ, ex aeterna eius voluntate *num.* I. profluens *b)* quasi Phison Ecclesiast. c. XXIV, 34. id quod μένει εἰς τὸν αἰῶνα *manet in aeternum.* Et quidem τὸ ἐστὶ τὸ ῥῆμα, τὸ ἐναγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς hoc ipsum verbū, illud, quod praedicatum est a Paulo, Petro & aliis inter auditores signis & literis iisdem consignatum, quae percipi queant *n.* VIII, 3.) Ideo negamus tale internum verbum, quod novi prophetae, tanto praesertim & inconsueto animi corporisq; motu eructare solent, vt corporali medico magis quam spiritali *num.* VIII. XI. opus habere *c)* videantur. Vnde & rectissime quis cum CHRISOSTOMO *d)* iudicet, qui dicit: *Multi Spiritum S. iactant, sed qui propria loquuntur, falso illum praetendunt. Vt Christus non a seipso loqui testabatur, quia ex lege loquebatur & prophetis: ita si quid praeter Euangelium sub titulo spiritus obtruditur, ne credamus, quia sicut Christus legis & prophetarum impletio est, ita Spiritus Euangelii.* Quod autem 4.) isti homines soleant *propria* loqui, id non solum ex publicis istorum effatis *e)* patet; sed etiam exinde,

- a)* Ita enim LUTHERVS noster in praefat. epistolae ad Timoth. daß der Apostel in diesen Briefen nicht so wohl lehren / als bey der Lehre bewahren wollen &c.
- b)* Ita bene B. DIETERICIS in Institutionibus Rhetoricis vocabulum hoc ab invsicato verbo græco ῥέω, ῥῶ i. e. fluo, profluo deriuat.
- c)* Conf. celeberr. D. HEINECCIUS in der Prüfung der so genannten neuen Propheten edit. Halae 1715. 4to.
- d)* In sermone de adorando spiritu.
- e)* Conf. Misson Theatre sacré des Cévennes in 8vo. item Melanges

de, quod tales homines contra Dei voluntatem & prophetarum antiquorum morem *a)* inquieti existunt sua, contra fidelem Apostoli admonitionem Ebr, x, 25. & Dei ipsius voluntatem *num.* 11, suscepta ab ecclesia separatione, & sibi vbiuis similes colligunt homines. Imo 5.) ipso Apostolorum tempore, quod notandum, non ἰδίᾳς ἐπιλύσεως debuit esse prophetia *num.* 14. Equidem iam probe scio pallium, quod ex hoc loco ad tegenda sua propria effata BVLKELEYVS sibi conficit, dicens *b)*: Es wenden andere die Worte Petri vor / 2. Petr. 1 / 20. Er rede von der Stimme vom Himmel / welche er gehöret hatte / dadurch von Gott dem HErrn Zeugniß gegeben wurde / da er mit ihm war auff auff dem Berge. Aber dennoch / spricht er / haben wir von ihm ein bessers Zeugniß / den wir haben ein gewissers prophetisches Wort in allen Propheten / die von ihm geweissaget: welches aber doch das beste Zeugniß noch nicht war / denn Petrus redet hier von dem Zeugniß / als ein Mittel zu einem grössern 2c. 2c. Verum eodem, & certiori quidem, modo quis ex nostro textu dicat: Paulum, qui v. 2. praedicari iussit τὸν λόγον s. verbum, (quod Nouatores alias generatim *c)* de *interno* explicare volunt, vtut contra expressum Petri locum antea citatum, & Luc. xx, 20.

G

&

anges de litterature sur l'etat extraordinaire des Cevennes. 8vo.

- a)* Ita nec vllum exemplum videmus inter prophetas, a Deo missos, nec ita a communione Iudaica, quæ sane pessima erat tempore Esaiæ cap. 1, 10 quendam recessisse legimus.
- b)* Verba germanice sic habent, conf. Ansvver to several treatises in 8. p. 11.
- c)* Id quod B. D. SPENERVS contra Socinianos vrget, in der Bertheidigung des Zeugnisses von der ewigen Gottheit unsers HErrn Jesu Christi 2c. cap. 11. § 57. p. 116, inque . 63. egregie

& alibi passim *num.* II.) etiam heic locutum fuisse non de *interno* solum *verbo*, sed de *illo* simul, quod in versu 3. vocat ὑγαίνεσθαι διδασκαλίαν, i. e. ipsam illam *num.* IV. litteris expositam normam. Rectius igitur BVLKELEYVS iste cum sociis & Heluone infernali Luc. XVI, 28. 29. debet ex ipso ore Abrahami addiscere, quid per βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον sit intelligendum, Moses nempe & Prophetæ, siue, quod idem est, horum Scripta nobis omnibus relicta; non extraordinarium quid prædicatoris, e mortuis excitati, vel ex ipso Abrahami gremio missi. Accedit 6.) *verbum*, quod aduersarii prurientes *externum* vocant, non esse solum *externum*, sed tale insimul, quod ex *interna Dei* voluntate Filius accepit *num.* II. Spiritus S. docuit *num.* IV. & hic Apostolis consignandum litteris exhibuit tantummodo *externis*; potest itaque tale sacratissimum *externum* verbum longe maiori jure simul dici *internum verbum*, quã talia novorum prophetarum effata *Erfahrungs* volle Zeugnisse *num.* XXVI. lit. c. quæ itidem *externis* litteris compilata sunt.

XXVIII. Cedant porro illi, qui solo *interno suo* verbo freti, sic omnem externo Dei verbo honorem, quem adeo impense Paulus commendat, ut vrgeatur à Timotheo, eripere conantur, ipsiq; malunt *doctores* esse, quam *discipuli*, nec volunt opificiis, quibus à pueris fuerunt addicti, amplius inhaerere; sed nolunt esse *quieti & res suas agere ac operari* I. Thess. IV, II. *propriis manibus* suis, quemadmodum denuntiatur est. Fuerunt autem tales a Reformationis

egregie dicit: Wir sagen selbst nicht/das das Wort Gottes (sermo est de vocabulo λόγος) allezeit den Sohn heiße/ sondern machen gewöhnlich einen Unterscheid unter dem wesentlichen und geoffenbahrten Wort conf. qua deiinceps passim docte ac prudenter in hac re a viro doctissimo indicantur.

tionis tempore admodū multi, nec vnquā plures sunt, quam nostro aeuo. Verum quales miseri ex suis cupiditatibus sibi cumulant ductores, ex verbo suo *interno* edoctos, tale etiam onus grauissimum conscientijs suis imponunt, vt & illos, quos deinceps docent, ab interitu liberent, illa cum Deo nonnisi *dulcissima* colloquia, vocationemque suam probent. *a)* Vbi optandum esset, vt isti modo scriptis abstineant publicis, quibus in Ecclesia adeo nocent *num. xix.* veluti veris ad diuinum vsque tribunal errorum suorum testibus, miseros interea vbicunque fallentibus! Qua in re bene LVTHERVS *b)*: Solcher heillosen Leute hat der Teuffel jetzt sonderlich viel unter den Rotten/da kein Suddeler nicht ist/ so er eine Predigt höret/ oder ein teutsch Capitel lesen kan/ so macht er sich selbst zum Doctor, und krönet seinen Esel. Beredet sich selbst fein: Er könnte es nun alles besser/ denn alle die ihn

G 2

lehren.

- a)* Sunt isthaec duo momenta, quae Beat LVTHERVS Melancthon, hac in re paulo timidiori, contra nouos illo tempore prophetas obseruanda suadet, referente B. SECKENDORFFIO in Luterthum fol. m. 456. edit. germ. nempe es soll Melancthon von seiner wegen die Propheten versuchen/ 1.) ob sie ihren Beruff beweisen können / weil Gott niemand sende / er habe ihn denn durch Menschen beruffen / oder mit Zeichen seinen Beruff bestättiget? Dieses seye demnach nöthig / weil sie sich des öffentlichen Lehr-Amtes anmasseten. Hernach 2.) solte er ihren Geist ferner probiren / ob sie nemlich auch Schrecken und Angst der Seelen erlitten / welche alle Heiligen erfahren; wo sie aber die nicht erfahren / sondern nur süsse / angenehme / liebliche Gespräche mit Gott vorgäben / solle er ihnen nicht glauben. Denn die Göttliche Majestät könne nicht mit dem alten Adam vertrauliche Gespräche halten / er würde denn getödtet und ausgedorret / weil sie ein verzehrend Feuer seye 2c. conf. lib. 11. § IV fol. 819. seqq.

b) Tomo v germ. Ienens. fol. 146, b.

lehren. Meister Klügel heißt man dieselbige / die das
 Roß am Schwanz können zäumen 2c. 2e. Talis innoua-
 tor, ein Bessermacher / & qui insimul omnes illas *num. v.*
recensitas prurientium notas refert, fuit Absalon 2. Sam. xv,
2. /eqq. Et post Lutherum statim praeter adductos illos su-
 perius omnes, qui e. g. sanam de sacro baptismo doctrinam
 turbarunt, referente ita B. ALBERO l. c. daß sie trennen
 Gottes Ordnung / verachten seinen Rath / wollen wei-
 ser seyn / weder Gott / und es besser machen / denn
 Er 2c. & in doctrina de S. Coena l. c. not. 253. inter
 alia dicit: als D. Martinus das N. T. verteutschet hatte /
 bald war unsers Herrn Gottes Affe der Teuffel da mit
 seinem Box / E. und wolt es ihm nachthun und besser
 machen. Hinc etiam B. DAV. CHYTRAEVS nihil magis
 in praetatione Historiae A. C. edita *cio 10 LXXVI.* praemissa
 optat, quam ut ab ejusmodi vitio liberetur, dicens: So bit-
 te ich doch / andere wollen diese Arbeit / so gering und
 nichtig sie auch scheinen mag / unverändert und un-
 verbessert lassen / 2c. Videtur autem sine omni dubio
 B. vir hinc verbis respexisse IO. MANLIJ farraginem episto-
 larum Melanctonis, quam dedit an. *cio 10 LXV.* Basileae
 per Paul. Queckum impressam *a*). Ne autem a tramite

rece-

- a*) Dicit enim B. CHYTRAEVS in antecedentibus Praefationis
 verbis, sibi maxime curae fuisse, daß keine des Philippi oder
 Lutheri Brieffe und Missionen / so nicht zuvor öffentlich in
 Tomis epist. Philippi und operibus Lutheri gedrückt / (wie-
 wol er derselben / zu dieser Zeit geschrieben / eine ziemliche
 Anzahl bey der Hand gehabt) in dieses Buch gesetzt. Wie-
 leyder jedoch durch Aussprengung etlicher heimlichen Brief
 und Schrifften Philippi, welche wider sein / und D. Lutheri
 öffentlich zum offtermahl wiederhohltes einträchtiges Be-
 kantniß gezogen / viel frommer gutherziger Leute betrü-
 bet / und in schädlichen Zweifel gezogen worden 2c. Fuit
 etiam

recedamus, denuo praemonendum est 1.) ex discentium plebeiorum numero esse excludendos Apostolos, pisces a-
libi e. g. venari solitos; quippe quos ipse Deus vocavit,
nec prorsus *immediate*, sed ex infinita sua sapientia medi-
ante Christo *num. 12.* suo filio *a)*, qui ob hanc quoque
causam homo factus est, ut alios ad praedicandam Pa-
tris voluntatem vocaret, nec 2.) heic attendendos necessi-
tatis casus, quibus saepius fit, ut ex plebeiis *discentibus* fie-
ri possint *docentes*; neque 3.) plebeiis denegamus pium il-
lud admonitionis officium, quo omnes inuicem obstricti
sunt, ut unus id alteri praestet. Imo 4.) sacerdotalem di-
gnitatem non impugnamus II. Pet. 1, 5. Apoc. 1, 6. Malach.
1, 11. qua in spirituali Dei domo quilibet Christianorum Do-
mino suo existere debet hostia viua Rom. xii, 1. suo nempe

G 3

corde,

etiam per isthanc Manlii farraginem, in partes tres diui-
sam, statim CASP PEVCERVS cum PAVL. EBERO & aliis vi-
ris grauissimis valde offensus, & ille mox coactus, ut ipse
quandam collationem epistolarum Melanchthonearum
dederit, eamque Wittebergae an. MD LXX. impressam
Dn. GEORGIO FRIDERICO Marchioni Brandenburgensi ad-
scripserit; cuius etiam autoritate & mandato interdictum
fuit, ne Manlius, teste Paucero in Epist. Dedicator. quid
tale posthac tentet.

- a) Siue: *per Christum filium suum*, primum Ecclesiae statorem &
doctorem, qui Ioan. xvii, 14. ipse orat ad coelestem Patrem
ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σ. & vers. 18. pergit: *sicut me*
misti, o pater, in mundum ita & ego misi illos in mun-
dum &c. Quare haec verba non aequae contraria sunt illi
notissimae de immediata Apostolorum c. 9. vocatione;
sed volunt, ut omnes hodie in Ecclesia *docentes* primi
Doctoris & Magistri sui mandatum sequantur, nec pro-
pria dogmata loquantur iuxta CHRYSOSTOMVM ex auto-
ritate propria *xxvii.* ceu noui hodie Prophetæ solent; po-
tius ut omnia tantum, quæ Christus docuit, suos per æque do-
ceant.

corde, precibus & voluntate pura; modo hisce omnibus non turbetur communionis Christianae *num.* xv. vinculum: sed an eiusmodi plebeiis & rudibus hominibus in ecclesia ita constituta permittendum sit, vt publice doceant verbum diuinum, & quidem in tanto virorum doctorum delectu, heic merito quaeritur?

xxix. Ad hanc quaestionem, vt denuo negatiue respondeatur, nos textus monet: vt vt fortasse quis ex *num.* xii. ecclesiam nostram longe peiorem vocitare queat, quam illam, quae fuit Timothei tempore. Huic ita vocitanti in antecessum respondemus, voluntatem illam *num.* i. aeternam, quae ipse Deus est, ideo non mutatam fuisse, perinde, vt ob praegrande vitium Hymenaei non potuit. Potius exinde monemur, vt curatius cum Timotheo vigilemus in omnibus, *num.* xxiii. perstemus, & fide firmiori credamus, voluntatem hanc *respectu Dei* eandem adhuc semper esse, & talem, quae per Christum Te, o homo, me, & nos omnes etiamnum efficacissime velit saluos; licet permulti sint, qui, dum sanam fidei ac vitae doctrinam non seruant cum Hymenaeo, sua culpa aeternum pereant. Nam alias, quae Dei immutabilis haec esset gratiae doctrina? sanguine Iesu Christi & Spiritus S. opera adeo firmiter obsignata? si toties mutaretur, quoties tot homines, suis cupiditatibus *num.* xvi. perciti, eandem iniquo suo ausu vellent immutare? absit a nobis haec talia de Deo, & eius aeterna veritate, & exinde nobis concessa sana doctrina cogitare! Interea quoad quaestionem nostram omnino negatiuam sententiam adprehendimus i.) ob pessima hominum prurientium ingenia, quae varia undecunque solent sibi accumulare ratiocinia *num.* xxii. quibus resistendis, arguendis & conuincendis plebeii minus apti sunt; illis praesertim, qui variis scientiis humanis instructi, vel etiam diabolico

diabolico astu excitati nonnunquam sunt. Spectat huc integra epistolae nostrae & prioris ad Timoth. quin & ad Titum *συμβολα*; vbi diligenter monet viros sanctos Apostolus, vt diligentes sint in administranda sua provincia, nec vllum admittant, de cuius *ικανότητι* certiores non sint. Sic enim cap. 11, 2. dicit: quae audiuiſti a me per plures testes, haec appone fidis hominibus, qui apti fuerint, vt alios etiam docere valeant. Conf. Tit. 1, 9. De qua perfectione pluribus exposuit B. DANNHAVERVS in Conscient. Theol. Tom. 1. p. 980. & alibi, item B. BECHMANNVS in tractatu de cognitu necessariis in praeparando futuro ecclesiae ministro. Dein 2.) ipsa primae ecclesiae obleruantia *num. XXI.* nos ita docet, in Paulo, qui a pueritia sedulo erat imbutus scientia multa & varia Act. xxii, 3. 1. Cor. 11, 2. in Timotheo, qui a cunabulis, sacras literas didicerat *num. III.* Vbi merito euoluenda sunt, quae HERM. WITSIVS habet in Miscell. Tom. II. exerc. xvi. de vita Timothei pag. 561. B. GERHARDVS tomo VI. locorum Theol. pag. 275. Vt 3.) nihil dicamus de vltimorum ac pessimorum temporum ratione, supra descripta, *num. XI.* de male prurientium externa constitutione *num. xvii.* quorum doctores literarum, linguarum, artium & scientiarum interdum non ignari sunt, vel tales astu, quo pollent, *num. v.* sibi suauiloquiis suis, verborumque obsequiis iniquis colligunt, vel ad partes saltem ita potentiores trahunt *num. xx.* qui nihilominus saepe *num. xxii.* eiusmodi vitio turbantur; vel quia hominum libri tam horrendo vbiuis malo scatent *num. xix.* Quid si nunc ecclesiae ministri essent inertes, linguarum istarum ac artium imperiti? ecquomodo possent esse sanae doctrinae administratores, praedicatores? qui tempestiue & intempestiue, & conuenienter insistent? eius generis homines arguant, debite obiurgent, convictos exhortentur

tur, idque cum omni lenitate & doctrina, quam ignorarent ipsi? ecquomodo a veritate se auertentes ad fabulas imo ad Atheismum, quod saepius tamen fit, *num. xxii.*) delapsos reducant? vel saltim impediant, ne alios isti seducant? quomodo vno verbo vigiles ecclesiae *num. xxiii.*) esse possent?

xxx. Reliqua argumenta euoluenda suademus apud PAVLVM TARNOVIVM in Comment. in Ioh. Euang. itemque clariss. GEORG. GÖZIVM in erudita dissert. de hac quaestione, edita Lubecae an. cido cci. Est enim pessimum indicium, quotiescunque novos eiusmodi docentes plebeios i.) in tanto eruditorum hominum numero, eo praesertim aevo, quo omnes scientiae ad summum venisse videntur fastigium, videmus ipsos tam impense flagitare, si non praecise aliquod docendi munus, eius tamen iura ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quae est in iustitia, petinentia & utilia praetendere; vbi 2.) & tales, qui ita efflagitant observamus, quod probe notandum, solos esse, qui statum tantummodo *oeconomicum* formant, in quo facilius ex causis dictis prurientes existere possunt; cum tamen ad *integram* formandam *ecclesiam* adhuc alii *duo status*, *ecclesiasticus* praecipue, & *politicus* requirantur hodie. Conf. Gerhardi TITII Theolog. Helmstadiensis, Dissertatio *de Ministris Ecclesiae* §. xv. D. BREITHAVPT in forma sanorum verborum Aphor. xxviii. p. 47. PVFENDORFIUS de habitu religionis Christianae, & alii. Sed latet anguis in herba; sunt enim vel hi ipsi, qui inquiete & curiose agunt, suae vocationi diffidunt, sed *quis* iuxta Syr. cap. x, 32. *tales solabitur*! vel sunt, qui omne vitae studium, sepositis solidioribus scientiis, eo impendunt, ut suauiter, molliter & blande loqui & praedicare verbum discant; vbi alii contra omnem intendunt neruum, ut bonas artes, linguas orientales

rientales & alia, quae ad futuram aeternitatem
 Etant, prius bene addiscant, quam ut praedicando institue-
 re alios incipiant. In his autem quis non optima quaeque
 expectet, & optet saltem quoad solas e. g. artes mathe-
 maticas (perinde ut alibi, fido Dei seruo in tanta hominum
 varietate rerumque occurrentium necessarias) cum TY-
 CHONE de BRAHE a) *plures eiusmodi Concionatores*, lo-
 quitur de BARTHOLOMAEO PITISCO, *reperiri, qui e. g. geo-
 metrica gnauiter callerent, sic enim, addit: forte plus es-
 set in iis circumscripti & solidi iudicii, rixarum inanium,
 & logomachiarum minus.* Habent porro eiusmodi sci-
 entiae prae aliis suum in conuincendis, reducendisue Atheis,
 teste GROTIUS, usum, & monstrant undique prouidentiam
 diuinam, omnipotentiam ex optima vniuersi structu-
 ra, stupenda motuum coelestium contemplatione, tempo-
 rum reuolutione, & ex aliis, quae sola doctrina quantita-
 tiua docet, certis & indubitatis fundamentis; qui-
 bus addiscendis aut rite adplicandis nec vnus, nec plures
 homines sufficiunt. Ecquid vero haec talia in tanta homi-
 num, diuersè sententium, copia negligere esset aliud, quam
 διαίρεσις ἐν ἐργασίᾳ hominibus concessas, negligere? quid al-
 iud, quam ipsam Dei prouidentiam & omnipotentiam nega-
 re?

H

- a) Qui ad Conradum ASSACHVM scribit, testante Cl. Ioh. Iacobo
 SCHEVCHZERO, in docta praelectione de Matheseus usu in
 Theologia; edit. cl. 1667. Amstelodami. Hinc de MA-
 THESI & aliis scientiis bene LVTHERVS Tom. II germ.
 Ien. von Christlichen Schulen anzurichten 2c. fol. 467. a.
 wenn ich Kinder hätte / und vermöcht / sie müsten mir
 nicht allein die Sprachen und Historien hören / sondern
 auch singen und die Musica mit der ganzen Mathematica
 lernen. Denn was ist diß alles / denn lauter Kinderspiel?
 Darinnen die Griechen vorzeiten ihre Kinder zogen / dadurch
 doch Wunder geschickte Leute auß worden / zu allerley her-
 nach tüchtig 2c. 2c.

suas & ambulatrices opiniones singulari sapientia quasi colore pingentibus, viam aperire a)? Vt nihil dicam de linguis orientalibus, quatum solus neglectus olim in Papatu tantis tenebris Evangelium obumbravit. Vnde & LUTHERVS b) illas vocat eine Gabe Gottes / damit er uns Deutschen / loquitur de suo tempore, fast über alle Länder heimgesucht und begnadet / & addit: Man siehet nicht viel / daß der Teuffel hätte dieselben durch die hohen Schulen und Clöster auffkommen lassen / ja sie haben allezeit auffß höchste darwider getobet / und toben auch noch / denn der Teuffel roch den Braten wohl / wo die Sprachen hervor kämen / würde sein Reich ein Fach gewinnen / das er nicht könnte leicht wieder zstopffen: „ Denn das können wir nicht läugnen / wiewohl das Evangelium allein durch den H. Geist ist kommen / so ist es doch durch Mittel der Sprachen kommen / und hat auch dadurch zugenommen / und muß auch dadurch behalten werden. Insuper euolu & hic adnotari meretur B. LUTHERI enarratio in Psal. XLV. Tom. III. Lat. Ien. fol. 444. b. vbi inter alia ita notanter innuit: „ Saepe monui, vr Ebraeam linguam disceretur, nec eam ita negligeretis: etsi enim eius linguae nullus alius esset vsus, tamen pro gratiarum actione discenda erat, quod pars quaedam religionis & cultus Dei est, eam linguam docere vel discere, quae sola quicquid vsquam

a) Hinc rectè MELANCHTHON in praefatione Io. de Sacro Busto li. ello anno MDLXXXI. praemissa dicit: Soli isti, qui Astronomiam adspernati sunt, ex professo fuerunt & theoi; paucis interiectis de illis, qui hodiernum scientias solas Astronomicas negligunt, ita pergit, esse tales, qui magis opus habeant Medicis, quam Geometris &c.

b) Tomo II, Ienens. Germ. fol. 463.

„vsquam diuini est, docet. Auditur enim in ea Deus loqui,
 „audiuntur sancti inuocantes & maximas res gerentes; vt
 „studium, quod in hanc linguam discendam collocatur,
 „missa quaedam seu cultus Dei merito vocari posset. Qua-
 „re serio vos hortor, ne eam negligatis. Periculum enim
 „est, ne Deus hac ingratitude offensus, priuet nos non-
 „solum cognitione HVIVSSANCTAE LINGVAE, SEDET GRAECAE,
 „ET LATINAE, ET TOTIVS RELIGIONIS. Quam facile enim
 „ei est excitare barbarum aliquem populum, vt hae lin-
 „guae vna intereant? Sed praeterquam quod pars cultus
 „diuini est hoc studium, continet etiam maximam utili-
 „tatem. Si enim aliqui futuri sunt Theologi, sicut necesse est,
 „neque enim omnes iura & medicinam discemus, oportet
 „eos esse munitos contra PAPATVM & ALIVD ODIOSVM HO-
 „MINVM VVLGVS, qui cum vnam Ebraeam vocem sonare di-
 „dicerunt, statim putant se magistros huius sacrae linguae.
 „Ibi nisi nos eam tenuerimus, tanquam asinis illudent & in-
 „sultabunt. Sin autem nos quoque muniti fuerimus cogni-
 „tione huius linguae, poterimus eis impudens os obstruere.
 „Sic enim diabolo, & eius ministris resistendum est. Arbitror
 „autem habituros nos religionis nostrae hostes Hispanos,
 „Gallos, Italos, & Turcas etiam: ibi certe cognitione
 „Ebraeae linguae opus erit. Scio enim quantum mihi
 „contra meos hostes profuerit. Quare hac quantulacun-
 „que cognitione infinitis millibus aureorum carere nolim
 „Et vos quoque dabitis operam, qui aliquando doce-
 „bitis religionem, vt hanc linguam discatis si non pecora
 „campi & indoctum vulgus haberi vultis, quod editis ger-
 „manicis libellis adiutum, vtcunque Evangelica Dominica-
 „lia & Catechismum docet. Sed opus etiam est ducibus
 „quibusdam doctrinae, & oportet habere pugnatore, qui

stant in acie contra aliarum nationum & linguarum homines, qui sint doctores, iudices & magistri in hac lingua, huc usque LVTHERVS. Quod si nunc aliter faciunt prurientes, suisque mollioribus sermocinationibus, concionum flosculis, *num. v.* quibus omni tempore *num. ix.* placere student audientibus, gratiam & opimiores illustrioresque in ministerio stationes aliis dignioribus, & ad defendendam sanam doctrinam maxime aptis, praeripiunt, necesse est, ut prior, quae in Papatu fuit, barbaries redeat. Imo, quod Deus auertat! exinde fit, ut, si *ὕγιαίνουσα διδασκαλία* ita neglecta & obscurata fuerit, tandem ex diuina iustissima poena ab integris regionibus, perinde ut orientalibus illis, quae Christum Jesum ipsum omnium doctorem sumum habuerunt, illa penitus abripiatur. Non enim frustra Deus doctrinam suam coelestem eiusmodi linguis peregrinis consignatam, relinquere, & in hisce ita conseruare adeo per longissima seculorum spatia voluit; quare etiam, ut in iisdem nos illam ad posteros studio omni & magno labore seruemus & defendamus, peraeque voluit.

XXXI. *An autem eiusmodi homines, quorum in super lingua prurire incipit, & qui tam incensuo malo adeo multum in ecclesia nocere videntur, in eadem tolerandi sint, vel potius eiiciendi, nunc merito quaeritur?* Verum ut breues simus in responsione, perinde ut in aliis, quae restant, nimirum, *an istorum scripta & libri, quos compilare solent, imprimi debeant, vel impressi, an ab aliis legi permittantur? an tempora in hac ecclesia denique meliora sint expectanda?* libet, & quidem quoad primam sic respondere. Tutissimum nempe esse, ut adhibeantur illa remedia, ab Apostolo praescripta *n. viii. ix. xxiii.*; quae demum, si virtutem nobis denegant seu frustra sunt, nec homines ipsos reddere possunt.

possunt sanos, expedit, vt ipsa deuitetur morbus, ne alios,
 & quidem sanos adhuc homines, veluti pestis corripit,
 sicut Paulus alibi haereticum hominem deuitari iubet. Cum
 vero talis in ecclesia semper deuitari nequeat, nec a nobis
 postulari queat, vt alio migremus, PVFENDORFVS suadet in
 tractatu de habitu relig. ita dicens n. XLIX. p. m. 232; *non
 amplius expedit, vt in vnius aut paucorum heteroclitio-
 rum capitum gratiam alio migremus; consequens est, vt
 iste solum vertat, postquam legitime conuictus & monitus
 peruitaciter errorem suum fouet, & periculum est, ne a-
 lios cominus contagio inficiat. Aliam poenam locum ha-
 bere, non arbitramur, nisi is error cum blasphemia con-
 iunctus sit.* Eosdem gradus, vt hi nempe obseruentur,
 egregie docet Ordinatio nostra Ecclesiast. in Hassia, eius-
 demque Reformatio pag. 208. vbi exempli causa de Ana-
 baptistis sermo est: Es sollen unsere Beampten/ wie
 auch unsere Superintendenten und Prædicanten in allen
 und jeden Ampten auff der Wiedertäufer heimliche
 Conventicula und Zusammenkünfte fleissig auffmer-
 ckens haben/ und dieselbigen mitnichten gestatten/ son-
 dern die verstoren/ und dagegen alle verhinderliche Mit-
 tel nach Gelegenheit vornehmen: // erselich denselbigen
 ankündigen; // darauff denselben mit allem treuen
 Fleiß und Sanftmüthigkeit aus Gottes Wort seines
 Irthums unterrichten/ und mit Widerlegung desselben
 Lehren/ Vermahnen und Unterweisen/ nach Möglich-
 keit wieder auff den rechten Weg führen und bringen; //
 wiedrigen falls sollen unsere Beampten auff der Supe-
 rintendents Bericht und Anzeig dem oder denen/ die
 erzehlter Gestalt halsstarrig/ und auff ihrem groben
 Mißverstand bleiben/ ernstlich ansagen und gebieten; //

alles dasjenige / das sie unter uns haben / Haus / Hof /
Acker / Wiesen / Korn / Haber / Frucht / Vieh / und alles
andern / was ihnen zustehet / innerhalb 14. Tagen ih-
res besten zu verkauffen / zu veräußern / und unter ei-
ner andern Herrschafft ihre Wohnung und Enthaltung
zu suchen. ⁂ So bald nun die Wiedertäufer außer-
halb unser Obrigkeit und Gebiet anderswo / doch nicht
auff 12. Meilwegs nahe bey unserer Landgränze nieder-
zuthun gemeynet / und ihres Geldes begehreten / denen
soll dasselbe unauffbehalt gefolgt werden. Würde aber
ein solcher das Verbott verächtlich halten / und in sei-
ner Wohnung sitzen bleiben ; so sollen unsere Beam-
pten desselben Ungehorsamen Wohnung zusperren und
verschliessen / und kein Feuer noch Rauch darinnen zu
haben vergönnen ꝛ.

xxxii. Quod libros attinet , quos tales sapissime ho-
mines clam emittunt & spargunt, valet heic denuo LVTHERI
dictum a): Jerdermann will im Laden feil stehen / nicht
daß er Christum und sein Geheimniß wolle offenbahren /
sondern sein eigen Geheimniß und schöne Gedancken / die
er über Christi Geheimniß hält / nicht will umsonst gehal-
ten haben / damit er auch hofft die Teuffel zu bekehren /
da er doch nicht eine Mücke bekehret hat / oder bekehren
kan ; wo nicht das Verkehren das erste dran wä-
re ꝛ. Et in Tom. V. germ. Ien. fol. 146. b. Solche halb-
gelehrte Leute sind die unnützeften Leute auff Erden /
und wäre ihnen viel besser / daß sie gar nichts könten / denn
sie gehorchen niemanden nicht / Köñen alles selbst bes-
ser / denn alle Welt / wissen zu urtheilen alle Kunst
und Schrift ; in Summa ; sie können niemand etwas
rechtschaffen es lehren / und lassen sich auch von niemand
lehren ;

lehren; sie haben den Schulsack gefressen. Der leidet keinen Meister ꝛc. Praesertim vero istorum scriptorum lectio perniciola admodum est vel ob materiam ipsam, quam tractant, vel ob malos suos affectus *num. xvi.* quibus indulgent, suumque satanicum spiritum prodendo bonos semper viros, qui eadem non sentiunt, convitiis variis afficiunt, & quod perniciosissimum ecclesiae est, ad eosdem affectus discentes excitando, simili odio erga suos doctores inflammando, infinita scandala disseminant. Quare rectius eiusmodi libri superiorum auctoritate ac mandato publico reiiciuntur, ne imprimantur, vel clam impressi, ne, quantum fieri potest, in manibus discipulorum relinquantur necesse est. Id quod ita lo. MATHESIVS, pius & egregius Theologus suadet *a*): Es ist ohne Noth / und darneben sehr gefährlich / alle Tractätlein und Streit- Bücher durchlesen / zumahl da man wider die hochwürdige Tauffe / Abendmahl / Predigampt / und wieder die Gerechtigkeit / und den H. Ehestand / und die liebe Obrigkeit / sampt allen ehrlichen und züchtigen Kirchen- Ordnungen schmähet und lästert; denn böse Gespräch und zänckische Schrifften verderben gute Sitten / und lassen gemeiniglich einen Stanck hinter sich. Es kan auch ein betrübte und angefochten Herz wenig Trost fassen aus solchen Schmäh- Schrifften / und Schand- Büchern / so hin und her geschrieben / und darinnen man wohlverdiente Leute schilt und ausrichtet. Heilige Schreiber schreiben was recht ist / also fällt das Unrecht von ihm selber; so zeuget die Erfahrung leider / daß der armen Christenheit und dem Evangelio mit solchem Schmähen und Zäncken von beyden Theilen nicht viel gedienet

a) Tom. VIII. germ. lenens.

gedienet wird. Gott wehre solchen unnützen Leuten und Büchern/ und gebe und erhalte sanffte und glimpfliche Geister/ die in Gedult und Bescheidenheit forthin der Kirchen **GOTTES** weiter dienen. Quae verba sane, si vnquam, hodie quam maxime notari merentur, ob nimiam linguarum, manuumque prurientium licentiam, quibus animis, vt cum LACTANTIO *b)* loquamur, *nequicquam haeret, nisi quod aures blandiori sono mulcet,* & miseros perire finit.

xxxiii. Tandem quia mali istius duratio cum ipsa temporis duratione *num. xii.* coniuncta, necesse est, vt statuamus, illam omnino diuturnam satis esse in & cum tempore hoc difficili *num. xi*; ideo quidem ecclesia militans vix prorsus ab huiusmodi hominibus liberabitur, perinde vt semper ab illis vexata fuit, qui ecclesiae statum turbarunt. Quem igitur statum miserum, vna cum hominibus vt patienter feramus, oportet, & vt Iesu Christo, primo & vltimo Doctore, perpetuo commendemus, precibusq; ardentibus in simul rogemus, velit Deus spiritu suo S. Ministros omnes fideles corroborare! Hos etiam Deus velit & verbis & factis suis fideles, nunquam non efficere discipulorum suorum parentes, sapientes quasi ac prudentes medicos & vigiles ita vigilantissimos; vt aliquando coram tribunali suo horum quiuis blandum illud & gratissimum Euge percipiat! Bone & fidelis serue, in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam! tandem ingredi in gaudium Domini tui, Amen.

a) Im Christl Unterricht / wie sich gottselige Unterthanen verhalten können zur Zeit der Verfolgung/ edit. Norimbergae anno 1567. in fine.

b) Loc. citat, diuinarum instit. libro v. pag. m. 332.

INDEX VERBORVM & RERVM

A *Bsalon* 28. *innouator* 52.
Abusus, in Eccles. ex Pon-
tificiorum mente, vnde? 42.

Ακαίρως 14. Ακηδία 34. Ακοή 34.
varie accipitur 35.

Adulatio in Eccl. Romana 42.

Aenigma, Salomonis 33.

Αλάζονες 27.

Alberus Erasmi. 45. 52.

Ambrosius 3.

Anabaptistae 45. 46. quomodo
tractandi 61.

Ανεχέσθαι 36.

Animalia demulsa ferocius a-
gunt 34.

Anonymus Scriptor libelli de
Deo, mundo & homine 45.

Anshelmus 18.

Aquae furtivae 33.

Arguere 15. *Aristoteles* 19.

Articulus fidei 24. vel vnicus
pruriginis vitio adfectus,
quid noceat? 25. quot sint
43. istorum diuisio & turba-
tio, quomodo suscipiatur. *ib.*

Ἄγτιος 25.

Astrologi 15. *Astronomiam* qui
adspernati sunt, ex professo
fuerunt athei 58.

Atheismus vnde? 39. 58. ex ma-
thesi conuincitur 57.

Athenaeus 37.

Audientium subuersio 10.

Augustana Confessio 43.

Augustinus 13.

Aurium prurigo, vnde 10. nul-
lum habet voluptatem 11.
soluit Christianam commu-
nionem 28. vitii huius patro-
ni 27. conf. Diff. conspectum.

Auaritia 29.

B *Alsamon* 34.

Barbaries, quæ in papatu
fuit, redit 60.

Basilius 16.

Βαβαϊόλερος λόγος quid 50. Βέβηλος 8.

Bechmannus Fridem. 26. 55.

Beda venerab. 10, 14. 33.

Beierus 34.

Bessermachen schadet am
meisten. 7. 44. 45. 62.

Beza 22. 38.

Blanckard. 10. *Borellus* Petr. 9.

Bosius Io. Andr. 9.

Breithaupt 3. 36.

Bulkeleyus 49. 50.

Caesarius 19.

Caritatis vinculum in Eccles. 6.

Carlstadii Socii 45.

Casaubonus 37.

Castigatus exhibeat reueren-
tiam castiganti 16.

Catechism. mai. Lutheri. 3. 6. 36.

INDEX VERBORVM.

Ceuennes 48.
Chemnitus Mart. 3.
Chytræus 10. 15.
Christianitas erecta 6. *vitiata* 9.
Christi corporis membra 24.
Chrysostomus 4. 5. 8. 11. 15. 20. 26.
 28. 33. 40. 48. 53.
Clariorum in officio clarius vi-
dentur vitia 7. 10.
Clemens 26.
Collation of Prophetal War-
nings of the eternal Spirit. 26
Colloquia cum Deo 51.
Commode 14.
Concionatori Matheſis ſcitu ne-
 ceſſaria 57.
Concupiſcentiæ iuueniles 9.
Conſcientia inquieta vnde? 27.
Conſolatio ſimilis pharmaco 16.
Conuenticula 61.
Cornelius a Lapide 7.
Corporis agitatio 47. 48.
Curationes Spirituales quomo-
 do ſuſcipiendæ 16.
Cupiditates carnales 28.
Curioſe agere 27. 37.
Curioſi venena parantur 33.
Curioſitas ſuos habet vſus et-
 iam in theologicis 37. & abu-
 ſus 38. quid ſit? *ibid.*
Cyrillus 7. 28.

Dannhauerus 55.
δεδαχθῆναι quid?
Dei voluntas prima in Eccleſiæ
 collectione 2.
Deliciæ 29.
Demosthenes 12.
Diaboli aſtus 2. creuit cum Ec-
 cleſia 6. 7. odit linguas Ori-
 entales 58.
Dialectica eſt quaſi Dei Filius 5
διαμαρτυρομαι quid?
Διδαſκαλία quid ſignificet? 23. eius
 nexus 24.
Διδαſκαλος καλός 23.
Dietericus 48.
Dionyſius 14.
Disciplina Eccleſiaſtica 23.
Docentes & diſcentes debent
 ſemper in Eccleſia ſimuleſſe.
 3. cur illorum plures facti 6.
 debent tempus probe obſer-
 uare 15. iſtorum munus, cur
 arduum 17. Vbi male do-
 cetur, ibi peſſime viuatur 24.
 docendi muneris cupidi 27.
Doctores falſi, quantum noce-
 ant? 44. illis in Romana Eccl.
 non ſemper credendum ex
 Papæ ſententia 41. mali qui
 ſint 31. quid noceant 63.
Doctrina vera eſt adæquata,
 perfecta

& RERVM.

perfecta 26. eius pertasi 26. noua ad externam speciem composita 15. *Dogmata Eccl. antiqua* 7. respuuntur 10. noua corripuntur facile 15.

Draco quale animal 40.

Εαυτοῖς quid heic velit 32.

Ecclesia quid? 3. eius notae 3. eius ministri quomodo a Diabolo exerceantur 7 Germanae hodie ecclesiae membra quid libentius audiant 45. An idco prima Dei voluntas sit mutata? 54. ad eius formam tres status requiruntur 56.

Ελέγχειν 15.

Επιδύμια 9. diuersas habet species 28.

Επισωρεύει 30.

Equus admissarius 31.

Erasmus 8. 22. 24.

Erfahrungs volle Zeugnisse von der verhassten Inspirations-Sache 46. 50.

Εργαζόμενος τὸν καιρὸν 14. 15.

Errores prurientium in circumulum redeunt 44. 45.

Ευκαίως 14. *Euclides* 25.

Externa Spiritus S. opera in Eccl. 5.

Επιστημ. 14.

Fabula 45.

Fidei malum in optimis mo-

ribus facit haereticos 23. fidei ac vitae fundamentum vnicum 24. eius exemplar non est aliud, quam quod Apostoli dederunt 26. eius norma 40. *Filius Dei* quasi dialectica 5.

Formula Concord. 3. 23. 25. 38. 43

Alenus 10.

Γὰρ idem ac profecto 17.

γαργαλιζόμενοι 11.

Giessenae Facult. Med. sigill. 40.

Giessenses Disput. 5.

Genius praesentis aevi est gangraenosus 31.

Gerhardus 10. 26. 55.

Gloriosi 27. 26. *Gracca* ling. 59.

Grammatica est quasi Deus Pater 5.

Gregorius 17. 35.

Grotius Hugo 4. 21. 57.

Haereses vnde? 33.

Heineccius 48.

Herodianus 30. *Hesychius* 11. 29.

Heteroclitica capita quomodo in Ecclesia tractanda 60.

Hieronymus 5. 12. *Hilarius* 30.

Hillerus 7.

Himmliche Propheten 46.

Hippocrates 13.

Hugo Cardinalis 18. 32. 39.

ESVSII

INDEX VERBORVM

I**ESVS CHRISTVS** primus Ecclesiae Doctor 3. nullum misit, quem non ipse instituit. ib.
Increpatio 15. similis sectioni 16.
Ioannis de sacro Busto. 58.
Iudicio pollentes 27.
Iustinianus 7.
Iustinus Martyr 23. 38.
Iuueniles concupiscentiae 9.
Kirchen-Ordnungen sol man nicht schmähen u. lästern. 63
Kraus Io. Iesuita 40.

L*actantius* 8. 64.
Langius Ioach. 47.
Latina lingua 59.
Libri sunt Doctores muti 31. prurientium sunt removendi 32. 62. 63.
Linguarum donum 4. pruritus 8. vnde linguae verminolæ 27. linguae orientales ministro Eccles. sunt necessariae 57. istarum neglectus olim in Papatu 58.
Loci circumstant. obseruare 15.
Logos de linguae pruritu adhibetur 8. de Euangelio 13. de externo verbo 48 & interno 49.
Longanimitas ministros Eccles. maxime decet 16.

Lutherisches Jubel-Jahr 46.
Lutherus 2. 5. 8. 23. 24. 25. 32. 36. 39. 44. 48. 51. 52. 57. 60. 62.
Mainus Io. Henr. 36. 39.
Manlii Joan. epistolarum farrago 52.
MStum die Münsterische Belagerung betreffende 46.
Matheſis futuro Eccles. ministro necess. 57. prouidentiam diuinam docet & Atheismum impedit. *ibid.*
Medicus prudens 40. istius finis 41.
Melanchthon 51. 52. 58.
Melanges de litterature sur l'etat extraordinaire des Cevennes 49.
Memoria pollentes 27.
Millius Ioan 8. 12. 13. 16.
Minister Eccles. vocatus 3. quantum valet 31. quibus artibus a diabolo exerceatur 7. idiotæ 31. malorum desideria; 7. 9.
Mislerus 47.
Misson theatre sac. des Cevennes 48.
Morbi in Eccles. vnde ex Pontificiorum mente 42. naturalium fons.

Mores

& RERVM

Mores haereticorum 23.

Museus Ioh. 24.

Nyctis vigila 40.

Nouitatis vitium horibus infi-
tum 7. noua dogmata 7. 15.

nouar. rerum cura laudabilis 9

Numerus par & impar 25.

Occasio 15.

Oeconomicus status complures
habet prurientes 55.

Oecumenius II. 20. 25. 30.

Olympiodorus 19. 35.

Opificia an debeant negligi 50.

Opprobrium 16.

Ordinatio Eccles. in Hasfia 61.

παράστασις 6. παραδύοις 527.

Paulus Apost. vocatus 4. varia
scientia imbutus 55. eius can-
tio cygnae p. 5. 47. facit id, quod
boni medici solent 13.

Paulus III. Papa 42.

Pecora campi sunt, qui linguas
Orientales non discunt 59.

Pio II. Papae de Doctoribus
Romanae sedis iudicium 41.

Plebei an ab opificiis abstinere
debeant 50. ab his eximendi
sunt Apostoli 53. in casu neces-
sitas possunt docere 53.

Pontificem esse Dominum be-
neficiorum omnium Docto-
es Pontificii statuunt 42.

Prophetarum noui 46. 48. istorum
effata 49. quomodo probari
debeant. 51.

Pusillanimes verbi diuini mi-
nistri 31.

Prurientes bonos interdum
mores habent 23. fiunt incu-
rabiles 29. istorum desideria
30. libros sibi colligunt & ipsi
compilant 31. proprio ausu, ae-
stu & astu agunt 33. sunt delica-
ti, fastidiosi 36. curiosi 36. gar-
ruli & adulatores 39. explora-
tores *ibid.* inuicem in diuersas
partes abeunt 39. opificia sua
negligunt 50. quo ordine ar-
ticulos fidei turbare incipiunt
43. volunt docere 51. eorum
libri vitiis horrendis scantent
55 sunt perniciosi 63. remoueri
debent 62. prurientes non sunt
tolerandi 42.

Querelae aduersus Ecclesiae
ministros institutae 29.

Quicquid libet, id Pontificibus
licet. 42.

Quintilianus 9.

Rhetorica est quasi Spirit. S. 5.

Reformationis Historia Lutheri
ist unverbessert zu lassen. 52.
reformatio eccles. 41. cur dif-
ficilis 42.

Reli-

INDEX VERBORVM & RERVM.

Religionis partem faciunt lin-
guae orientales 58. 59.
Reuelationes nouae 44. non
praeferrantur verbo diu. 46. 47.
Romanae Eccles. tempore re-
formationis Luth. facies 10.
Sacramenta sunt notae verae
Eccles. 3.
Schellhengst 32.
Schmidius Io. Andr. 35.
Schwärmen quid? 39.
Schwenckfeldiani 46.
Schmah-Schriefften. 62.
Seculum hoc est gangraeno-
sum 10.
Sedulius 11. 14.
Separatio ab Ecclesia 49.
Sociniani 49.
Spiritum sanctum iactare 48.
eius effusio, 4. & opera 5. Spir.
S. est quasi Rhetorica 5.
Tempestas 21. tempestiue 14.
Tempori inservire oportet 14.
15. ita inservire solent prur. 17.
tempus, quid iuxta Aristote-
lem, & heic 19. opportunum 15.

tempora molesta 21. 31. an isto-
rum complementum imstet
21. an meliora sint expectan-
da tempora 60. 64.
Theophilactus 4. 5. 11. 16. 20. 30.
Timotheus inter primos Pauli
discipulos p. 4. eius parentes, fi-
des itinera, officium. *ib.* eius vi-
ta 55.
Trinitatis SS. personae. 11.
Vaticinia cum, & sine termino
adnexo 21.
Veritatis aditus ad Principum
aures est difficilis 42.
Vermes scabierum 9. vermino-
sae linguae 6.
Visiones marianae 46.
Voluntas Dei interna eum lite-
ris consignata sit 43. Pontif. 42.
Voluptariorum in Sacris desi-
deria 7. 28.
Wiedertäufer conuenticu-
la 63.
ὑγιαίνειν 24. *ὑγιαίνεσα διδασκαλία* 50.
ὑπερήφανοι 27.
ὑπατυπωσις 6.

Errores.

pag. 5. lin. 2. legatur ἀρχιποίμενος p. 6. l. 15. ἰδίας. p. 8. lin. 31. cancrum
p. 14. l. 2. etiam enuncient. p. 15. l. 15. hominumque l. 30. Chrysostomus
p. 34. l. 22. demulcentes l. 27. mulsi p. 35. l. 31. D. Io. Andr. Schmidius.

